

BİMARHANELER VE MECANİN YÖNETİMİ: İKİ TASLAK VE SÜREGELEN TARTIŞMA

Prof.Dr. Günsel Koptagel-İnal'a saygılarımızla

Fatih Artvinli & Şeref Etker***

Türkiye’de ruh hastalıklarının yönetiminde özellikle iki dönem, Birinci Meşrutiyet (1876) öncesi ile İkinci Meşrutiyet (1908) sonrası dikkate değerdir.¹ Her iki dönemin odağındaki kurum ise Toptaşı Bimarhanesi’dir.² İstanbul’da ruh hastaları, 1870’lere kadar Süleymaniye Bimarhanesi’nde ‘zabt ve tedavi’ edilirken, Üsküdar’da Toptaşı Bimarhanesi’ne nakledilmeleri zorunlu hale gelmiş; ardından 1876’da ilk *Bimarhaneler Nizamnamesi* yayımlanmıştır. İkinci Meşrutiyet’te en çok eleştirilen kurumların başında yine Toptaşı Bimarhanesi vardır.³ Bu dönemde, ruh hastalarının bakım ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için sınırlı düzenlemeler yapılmış, yasalar ve kilit kadrolar değiştirilmiştir.⁴

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl kurumsallaşma, idari bakımdan merkezileşme ve farklı alanlarda sosyal düzeni, modern devlet pratikleri doğrultusunda inşa etme çabalarının yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Devlet, Tanzimatla birlikte sosyal hayatın birçok alanında nüfuzunu arttırmış, önceki dönemlerde devletle ilişkisi sınırlı olan alanlar, yeni imkanlarla donatılarak genişletilmiş bürokratik yapının fonksiyonlarını icra ettiği daireler haline gelmeye başlamıştır.⁵ İdari, mali, ekonomik ve sosyal alandaki değişimler,

* Yrd.Doç.Dr., Acıbadem Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Gülsuyu Mah. Fevzi Çakmak Cad., Divan Sok. No: 1, Maltepe 34848, İstanbul, fatihartvinli@gmail.com

** Dr., PK 99, Kızıltoprak 34725, İstanbul, serfetker@gmail.com

¹ G. Koptagel-İnal, ‘Sosyo-politik devinimler karşısında psikiyatri,’ *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 6, 1997, s. 47-62.

² F. Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi yay., 2013.

³ [Osman Nuri Ergin] *Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyeti / Direction Générale de l’Assistance Publique de Constantinople*, Risale-i seneviyye 1326, İstanbul, Matbaa-i Arşak Garoyan, 1327/1911, s. 44, ‘Bimarhane’nin tarihçesi’. Ayrıca, L. Libert, ‘Les Aliénés en Orient’, *L’Informateur des aliénistes et neurologistes* (suppl. de *L’Encéphale*), T. VII (1912), s. 31-37.

⁴ F. Artvinli, ‘Toptaşı Bimarhanesi sertabibi Dr. Avram De Castro: bir biyo-bibliyografi,’ *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. 13, sayı 2, 2012, s. 85-97.

⁵ N. Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)*, 2. bs., İstanbul, İletişim, 2004, s. 47.

hukuksal alanda ifadesini, farklı konularda yürürlüğe konulan yasa, tüzük (nizamname) ve yönetmeliklerde (talimatname) bulmuştur. Bürokrasiyi modernleştirerek ‘tanzim etme’ girişimlerinin somut olarak uygulamaya geçirildiği alanlardan biri de, genel anlamda sağlık olmuştur. Ruh ve sinir (akliye ve asabiye) hastaları ile barındırıldıkları Süleymaniye Bimarhanesi gibi kurumlar, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sağlık bürokrasisini daha çok ilgilendirmeye başlamış; bimarhanelerin fiziksel koşullarının yetersizliği ve salgın hastalıkların zorlamasıyla yeni arayışlara girilmiştir. Ruh hastalarına özel hastaneler, ‘muasır melce-i mecanin’,⁶ hastaların çalıştırılacakları çiftlikler (*colonie agricole*)⁷ tasarıları ile yeni yasa ve yönetmelikler hazırlanması aynı tartışmanın iki yüzüdür.⁸

İncelememizde, bimarhaneler ve mecanin yönetimi hakkında farklı yıllarda kaleme alınmış iki taslak ele alınarak tartışılacaktır. İlk defa yayımlanan bu metinlerde, günümüzün deyimiyile psikiyatrik ve nörolojik hastaların ayrı kategoriler olarak algılandığı ve bu anlayışa uygun yeni yönetim biçimleri ile yöneticilerinin yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Mecanin Yönetimi ve Dott. Luigi Mongeri sen.

Osmanlı Devletinde bimarhaneler ve ‘mecanin’ (mecnunlar) olarak nitelenen ruh hastaları⁹ hakkında ilk yasal düzenleme, Süleymaniye ve Toptaşı Bimarhanelerinin Başhekimisi olan Dr. Luigi Mongeri (senior/père, 1815-1882)¹⁰ tarafından kaleme alınmıştır. Dr. Mongeri, devlet bimarhaneleri düzenleme

⁶ Ş. Etker, ‘Dr. Zigardelakazade Salih Nabi [1886-1914]: Psikiyatri ve Müzik’, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. 10, sayı 2, 2009, s. 134-145; Salih Nabi [Zigardelakazade], *Yirminci Asırda Melce-i Mecanin ve Bel-Air Bimarhanesi (Cenevre)*, [İstanbul] Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Matb. 1327 [1911].

⁷ [O.N. Ergin] *Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyeti*, a.g.y., s.47-50, ‘Yeni bimarhane inşaatına teşebbüs’.

⁸ Toptaşı Bimarhanesinin tabib-i sanisi Dr. Ali Muhlis Bey, 1910’da bir heyetle birlikte Avrupa’ya giderek, Budapeşte, Viyana, Cenevre ve Paris’teki akıl hastanelerini yerinde incelemiş, fakat tasarılarını uygulamaya olanağını bulamamıştır, bkz., ‘Ali Muhlis’ [Nekroloji], *Tıp Dünyası*, c. 9, sayı 3-83, 15 Mart 1935, s. 2871; F. Artvinli, *Toptaşı Bimarhanesi*, s. 191-192.

⁹ Mecnun/mecnune, mecnunun, cünun, cünuniyet, cinnet vb. terimler ‘cin’ sözcüğü ile ilintilidir, bkz. M.W. Dols, *Majnün: The Madman in Medieval Islamic Society*, ed., D.E. Immisch, Oxford, Clarendon Press, 1992, s. 3, 59, 213-223, 239 vd. (M.W. Dols, *Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli*, [yay.haz. D.E. Immisch] çev. D.G. Dinç, İstanbul, Pinhan yay., 2013, s. 17, 87, 275-288, 307-8 vd.). ‘Mecnun aklini saklayan, gizleyen anlamına gelir; bu duruma cinler sebep olmuştur,’ W.M. Dols, *Mecnun*, s. 447 (‘*Majnün* means a person whose intelligence is hidden, which is caused immediately by the jinn,’ W.M. Dols, *Majnün*, s. 352). Ayrıca, Ebu’l-Kasım en-Neysaburi, *Akıllı Deliler Kitabı (Ukalau'l-Mecanin)*, çev. Y. Atak, İstanbul, Şule yay., 2002, s. 31-41.

¹⁰ *Biographie du Docteur Louis Mongeri* par le Dr. A. de Castro. (Discours prononcé à la Société Impériale de Médecine de Constantinople dans la séance du 29 Décembre 1882), Imp. de Castro [Galata, Perşembe Pazarı, Saatçı Han, İstanbul], 1882; N. Taşkıran, ‘Türkiye hizmetinde büyük bir hekim: Süleymaniye Bimarhanesinin son, Toptaşı’nın ilk başhekimisi Louis Mongeri’, *Haseki Tıp Bülteni*, c. 11 (1), 1973, s. 1-18; Ş. Erkoç, F. Artvinli, ‘Osmanlı Devleti’nde modern psikiyatrinin öncüsü: Dr. Luigi Mongeri’, *Hayat Sağlık*, sayı 4, Mart 2011, s. 58-61.

çalışmalarını *Le régime des aliénés* (Mecanin Yönetimi)¹¹ başlığı altında toplamıştır. Mongeri'nin hazırladığı layiha için, önce Tıbbiye Nezareti'nin görüşü alınmış, ardından Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye¹² tarafından bazı değişiklikler yapılmıştır.¹³ Şura-yı Devlet tarafından onaylanan *Bimarhaneler Nizamnamesi*, Sultan Abdülaziz yönetiminin son günlerinde, 15 Mart 1876 tarihli bir irade-i seniye ile yürürlüğe konmuştur.¹⁴ Nizamname, bir yıl sonra bazı değişikliklerle yeniden yayımlanacaktır (13 Mart 1877).¹⁵

Dr. Luigi Mongeri, Türkiye'deki akıl hastalarının durumuna dikkat çekmeye uğraşmış, fakat yakın çevresinden beklediği ilgiyi görememiş; kararlı tutumu neredeyse alay konusu olmuştur. Nihayet, 1870 yılı Ocak ayında Âli Paşa'ya¹⁶ bir arıza yazarak, hükümeti birinci derecede ilgilendirdiğine inandığı çalışmasını sunmuş ve ömrünün büyük kısmını geçirdiği bu ülkenin insani bir

¹¹ L. Mongeri [Luigi Mongeri sen.], *Le régime des aliénés*, [İstanbul] Typo-lithographie centrale, 1877 (11x16.5 cm, Önsöz J. Nouridjan, xi + 31 s.).

¹² Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye, 1869 yılında, belediyelere tabip, eczacı, açıcı ve ebe gibi sağlık görevlilerinin seçimi, tayini ve terfisi gibi görevlerinin yanı sıra, yabancı memleketlerde eğitim görenlere Türkiye'de çalışma izinlerini vermek; mahkemelerin tıbbi soru ve danışma taleplerini cevaplamak; belediye tabipleri tarafından verilen raporları incelemek, gibi işlerle uğraşmak üzere kurulmuştur. Haftada iki defa Mekteb-i Tıbbiye'de toplanan ve 11 üyesi bulunan Cemiyet, ülkedeki sivil sağlık işlerinin karar mercii düzeyinde bir resmi kuruluş idi. O.N. Ergin, *İstanbul Tıp Mektepleri Enstitüleri ve Cemiyetleri*, İstanbul, İ.Ü. Tıp Tarihi Enst. yay., no. 17, Osmanbey Mat., 1940, s. 86.

¹³ A.A. Motet, 'Rapport sur une projet de loi sur les aliénés en Turquie par M. Mongeri', *Annales Médico-Psychologiques* (Paris), T. XVII, 1877, s. 86-88 (Société medico-psychologique, Séance du 30 octobre 1876, Paris).

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). İ. ŞD 30/1453, 22 maddelik nizamname metni, Şura-yı Devlet'te görüşülüp son şeklinin verildiği 12 Muharrem 1293 [8 Şubat 1876] tarihini taşımaktadır. İrade onayı ise 18 Safer 1293 [15 Mart 1876] tarihidir. Bimarhaneler Nizamnamesi'nin tam metni için bkz., *Düstur*, Tertip I, Cilt III, s. 545-550; Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, c. 6, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yay., no. 21,1995, s. 3373 3377. Nizamnamenin 27 maddelik Fransızca metni için, bkz. 'Loi concernant le regime des aliénés dans l'Empire Ottoman', *Annales Médico-Psychologiques*, no. 17-18, 1877, s. 307-316. (Nizamname ile ilgili iradenin tarihi R.10/M. 22 Mart 1876 olarak verilmiştir: 'La présente loi acceptée par le Conseil d'Etat, a été sanctionnée par iradé impérial en date du 10/22 mars 1876.'). L. Mongeri, *Le régime des aliénés*, [İstanbul] Typo-lithographie centrale, 1877, s. 18-31 ('Cette loi révisée par le Conseil de l'Ecole Impériale de Médecine et par le Conseil d'Etat a été adoptée et mise en vigueur à la date du 1/13 mars 1877').

¹⁵ Yeni metinde Nizamname'nin sorgulamalara ilişkin 8. maddesinde, ebeveyn ve kadı yerine, muhtarlar yetkilendirilmiştir: 'Pour aliéné situé dehors de Constantinople, c'est l'autorité qui procède à sa séquestration. Elle tient procès-verbal constatant les faits qui la motivent, et elle fait une enquête sur les antécédents de l'aliéné, auprès des parents, des voisins et des juges du quartier par intermédiaire du conseil des anciens.' (*Annales Médico-Psychologiques*, no. 1, 1879, s. 173) yerine '... ainsi qu'auprès des voisins et Muhtars du quartier par intermédiaire du conseil des anciens' (L. Mongeri, a.g.y., 1877, s. 24). Aynı biçimde, 2. maddede aile devre dışı bırakılmıştır: '...constater l'état mental de la personne par deux médecins, l'un désigné par la famille ou les personnes intéressées l'autre par l'autorité' yerine, 'par deux médecins désignés l'un par les parties intéressées l'autre par l'autorité' denilmiştir. Çıkarılan bir diğer fıkra (Mad. 13) yine taşradaki uygulama ile ilgilidir: 'Dans les provinces on réfèrera à l'autorité locale le cas d'admission d'une personne affectée d'aliénation mentale.' (L. Mongeri, a.g.y., 1877, s. 27.)

¹⁶ Âli Paşa, beşinci kez 1867'de sadrazamlığa getirilmiş, Eylül 1871'de ölümüne dek bu görevde kalmıştır. Dr. Mongeri, Âli Paşa'ya başvurusunu Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin 1869'da kuruluşundan hemen sonra yapmıştır.

sorununa çözüm arayışlarında Sadrazamın desteğini dilemiştir.¹⁷ Dr. Hovsep Nurican Efendi'nin verdiği bilgiye göre, Mongeri'nin Bimarhane Nizamnamesi taslağını içeren dilekçesi yedi yıl boyunca ele alınmamıştır.¹⁸

Nizamname'nin hazırlanmasının birincil gerekçesi olarak, bu alanda bir yasal düzenleme bulunmaması nedeniyle yaşanan suistimaller gösterilmektedir. İstanbul'un farklı yerlerindeki, gayrimüslimlere ait 'ispitalya'ların, ruhani liderlerinin verdiği izin ile eskiden beri mecanin kabul etmekte olduğu, fakat buna (*séquestration*) dair bir usul ve kaide olmadığından pek çok olumsuzluklar görüldüğü bir diğer şikayet konusudur.¹⁹ *Bimarhaneler Nizamnamesi*, kurum olarak bimarhanelerin ruhsat, idari işleyiş ve sorumluluk, taşradan merkezlere sevkle ilgili kuralları, hastaların bimarhaneye giriş-çıkış, kayıt ve tedavi süreçlerini ayrıntılandıran, toplam 22 maddeden oluşmaktadır. *Bimarhaneler*

¹⁷ 'Médecin en chef de l'asile des aliénés de la capitale, présentait, il y a sept ans, un projet de loi concernant le régime des aliénés en Turquie, à S.A. [Son Altesse] A. Ali pacha. Voici la requête de Notre honorable confrère:

Altesse,

La perte de la raison dégrade l'homme en le privant de son plus notable attribut, aussi doit-elle être considérée comme une des plus graves infortunes, qui frappent l'humanité. Cette infortune, qui est d'ailleurs une preuve très frappante de la fragilité de notre nature, donne lieu à de si nombreux inconvénients, tant au point de la vue de la société qu'au point de vue de la famille, qu'il est tout naturel qu'elle ait des droits légitimes et incontestables à la pitié et au respect des hommes bien-pensants. Ainsi, tout ce qui se rapporte à cette triste maladie doit être l'objet des méditations les plus sérieuses de la part de ceux qui gouvernent les Etats, car, ce n'est pas une question qui intéresse seulement la génération présente, mais elle est d'une importance grave pour les générations futures, puisque si l'on néglige de prendre à temps des mesures efficaces, un bien triste avenir se prépare pour la nation. C'est dans ce but que j'ai l'honneur de soumettre respectueusement à V.A. [Votre Altesse] quelques réflexions qui intéressent au plus haut degré la législation et l'administration de l'Empire.

Je sais, Altesse, que bien des personnes trouvent exagéré et presque ridicule mon tenace empressement pour tout ce qui concerne le sort des aliénés; de l'opinion de ces personnes, je ne m'en préoccupe pas, car il paraît qu'elles ne reconnaissent aucune valeur à l'intelligence telle dependant ne saurait être l'opinion de V.A. qui doit seulement à l'élévation de ses sentiments, et surtout à la hauteur de son intelligence la position exceptionnelle qui l'a placée à la tête de ce vaste Empire. C'est donc sous la protection spéciale de V.A. que je place le sort de ces malheureux et je puis assurer à V.A., sans criante d'être démenti, que la protection qu'Elle aura à la reconnaissance des populations que la sagesse de S.M. [Sa Majesté] a bien voulu confier à Ses soins éclaires.

Que V.A. veuille bien ma pardonner la hardiesse de ma démarche, qui est dictée par le désir ardent de voir progresser ce beau pays, où j'ai passé, honoré plus que je ne le mérite, les deux tiers de ma vie. Maintenant que ma carrière approche se son terme, je plus assurer V.A. que je quitterais sans regret, si, sous les hauts auspices de V.A., je pouvais réussir à faire compléter cette œuvre humanitaire à laquelle je travaille depuis tant d'années.

Que V.A. daigne agréer l'expression de mes profonds remerciements ainsi que mes hommages respectueux. Constantinople, janvier 1870.

(J. Nouridjan [Hovsep Nurican], 'Préface', L. Mongeri, *Le régime des aliénés*, İstanbul, 1877, viii-xi).

¹⁸ 'Nous ne saurions nous expliquer pour quelle raison, requête exposé de motifs et projet de loi, tout est resté dans les cartons du ministère pendant plus de sept ans. Et c'est seulement au mois de mars dernier que le loi sur la régime des aliénés, élaborée d'après la législation français, était débattue et révisée au Conseil d'Etat, pou être mise en vigueur ou plutôt promulguée, tantæ molierat [tantæ molis erat], en attendant qu'elle soit mise à exécution.' J. Nouridjan, *a.g.m.*, s. xi.

¹⁹ Dr. L. Mongeri, kendi dönemine ait, biri *Levant Herald* (İstanbul)'da yayımlanan iki örnek olaya kitapçığında yer vermiştir, L. Mongeri, *a.g.y.*, 11-14.

Nizamnamesi, çok az bir değişiklik ve uyarılama dışında, Fransa'da 30 Haziran 1838 tarihinde yayımlanan – ve 1990 yılına kadar yürürlükte kalan – Akıl Hastaları Kanunu'nun (*Loi des aliénés*) kısaltılmış bir çevirisidir.²⁰

Dr. Mongeri, *Bimarhaneler Nizamnamesi* ile birlikte bimarhaneye gönderilecek kişiler hakkında ayrıntılı bilgi almayı amaçlayan ve 20 soruyu içeren bir form (model) hazırlamıştır. Tabip ya da ilgili kişiler tarafından doldurulması istenilen belgede, hasta hakkında genel bilgilerin (yaşı, medeni durumu, ikameti, mesleği v.b.) ardından hastanın hangi yoldan bimarhaneye gönderildiği sorulmaktadır (evinden mi alınmıştır, zabtiye tarafından sokakta mı bulunmuştur, yoksa taşradan mı gönderilmiştir?) Geriye kalan sorular ise, gönderilen kişinin tıbbi durumunu, daha özel olarak da deliliğinin belirtilerini ve türünü aydınlatmaya yöneliktir. Ne tür davranışlar ya da sözler nedeniyle gönderildiği, ne süredir bu durumda olduğu, intihara teşebbüs edip etmediği, ailesinde bu türden mecnun birisinin olup olmadığı, hastalığının organik bir nedene bağlı olup olmadığı (sara hastalığının bulunup bulunmadığı, hastalığın düşüp yaralanma sonrasında ya da sıtma, firengi veya ateşli bir hastalık sonrasında gelişip gelişmediği), içki, afyon, esrar vb. madde bağımlılığının olup olmadığı sorulmaktadır (Ek II).²¹ Bu belge ve ekindeki sorular, nizamname ile birlikte düşünüldüğünde, devletin ve tıbbi otoritenin deliliğe bakışındaki gelişim apaçık görülmektedir. Diğer bir deyişle, bu durum, Osmanlı Devletinde 'deliliğin tıbbileştirilmesi' sürecinin önemli bir aşamasıdır.²²

Bimarhaneler Nizamnamesi'nin 1876'da yürürlüğe girmesiyle, Süleymaniye Bimarhanesi sertabibi Dr. Luigi Mongeri, acil saydığı iki projesinden birini gerçekleştirmiştir. Diğeri ise, İstanbul'da yeni bir akıl hastanesinin yapımıdır. Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'de yıllardır bekletilen bu proje,²³ 'Doksanüç Harbi' (1877-78) ile gündemden kalkmıştır.

²⁰ Dr. Jean-Étienne Dominique Esquirol'un (1772-1849) hazırladığı *La loi des aliénés* metni için bkz, <http://psychiatrie.histoire.free.fr/legis/intern/1838txt.htm>
Ferrus Kanunu olarak da bilinir (bkz. dn. 77). Türkçe ve Fransızca metinler karşılaştırıldığında, Bimarhaneler Nizamnamesi'nden çıkartılan Bimarhane masraflarına ilişkin maddelerin, Fransız yasanın 'Dépenses du service des aliénés' altbaşlığında yer alan dört madde olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yasanın bir İngilizce çevirisi için bkz. G.L. Harrison, *Legislation on Insanity: A Collection of all the Lunacy Laws of the States and Territories of the United States to the Year 1883 Inclusive : Also the Laws of England on Insanity, Legislation in Canada on Private Houses, and Important Portions of the Lunacy Laws of Germany, France, etc.* Philadelphia, 1884, s. 1025-1034.

²¹ BOA. ŞD. 1282/10, 11 Muharrem 1293 [7 Şubat 1876].

²² F. Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi yay., 2013, s. 87.

²³ L. Mongeri, a.g.y., s. 7, 'Nous avons demandé depuis longtemps et d'urgence ou le changement du local ou l'érection d'un nouvel établissement. Nos plaintes ont été trouvées justes, mais l'affaire est encore à l'étude à l'École Impériale de Médecine, et nous craignons fort qu'elle y sera pour longtemps encore!'

Bimarhane ve Müşahedehane Talimatnamesi (1913)

14 Aralık 1913 tarihli *Toptaşı Biharhanesi ile Mecanin Müşahedehanesi Talimatnamesi*,²⁴ Toptaş Biharhanesi ve Haseki Mecanin Müşahedehanesi'nin bir 'Dahili (İç Hizmet) Talimatnamesi' niteliğinde olup, adigeçen iki kurumun işleyişiyle ilgili esas ve kuralları belirlemektedir. *Bimarhaneler Nizamnamesi*, gerçekleşmesi arzu edilen ve idealize edilmiş bir durumu yansıtırken, 1913 Talimatnamesinde yeralan esaslar, somut bir kadronun, görevlerini arzu edilen şekilde yapmalarını sağlamaya yönelik bir çerçeveyi sunmaktadır. Talimatname bir bütün olarak incelendiğinde, bimarhane içerisinde yeni bir düzenin, yalnızca idari açıdan değil, hastaların bakım ve tedavisi için de daha düzgün bir sistemin yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.²⁵

Bimarhane ve Müşahedehane Talimatnamesi, İkinci Meşrutiyet sonrasında, mesleki açıdan görece profesyonelleşmiş bir hekim grubu olarak 'akliye ve asabiye mütehasısları'nın (nöropsikiyatri uzmanları) akıl ve sinir hastalıklarını tedavi etme ortak amacı ve sistematik/hiyerarşik bir işbölümü içinde biraraya getirildiklerini göstermektedir. Başhekim, başhekim yardımcıları, doktorlar (uzman) ve asistanlar şeklinde biçimlenen bimarhane düzeninde, tıbbi karar alma ve uygulama yetkileri de, aşağıdan yukarıya, asistandan başhekime doğru genişleyen bir yetki ve sorumluluk içerecek şekilde yapılandırılmıştır. Mecanin müşahedehanelerinden zabita tabipliği de (adli tabiplik) sorumludur.²⁶

Öncesi ve sonrası göz önünde bulundurulduğunda, 14 Aralık 1913 tarihli *Bimarhane Talimatnamesi*'nin bu alanda hazırlanmış en ayrıntılı düzenleme olduğu görülmektedir. Personelin ayrı ayrı görev tanımları ve birbirleriyle kurumsal ilişkilerini ayrıntılı bir biçimde hazırlanmış 50 madde halinde toplayan Talimatname, ileride bu alanda yapılacak düzenlemelere bir temel oluşturmuştur. Toptaş Biharhanesi, Bakırköy'e taşındıktan sonra hazırlanan 29 Kasım 1929 tarihli *Akliye ve Asabiye Hastaneleri Dahili Talimatnamesi* sağlık ve idari hizmet sınıfları, personel tanım ve görevleri açısından benzer

²⁴ *Şehremaneti Sıhhiye Müdiriyeti, Toptaş Biharhanesi ile Mecanin Müşahedehanesi Talimatnamesidir*. Dersaadet [İstanbul], Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, [1 Kanunuevvel] 1329 / [14 Aralık] 1913, (13.5x20 cm., 58 s., tablo), s. 12-15. Talimat ayrıca şu kaynakta yayımlanmıştır: O.N. Ergin, *Mecelle-i Umur-i Belediye*, dördüncü cild, Dersaadet, Arşak Garoyan Matbaası, 1331, s. 378-410 [yeni basım: cilt 6, İstanbul, İBB Kültür İşleri Dairesi yay., no. 21, 1995, içinde s. 3378-3406].

²⁵ F. Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaş Biharhanesi (1873-1927)*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi yay., 2013, s. 218.

²⁶ Mecanin Müşahedehanesi, 1917'de Tıp Fakültesi'nin Morg ve Sıhhiye Müdiriyeti Umumiyesi'nin Stümü (Toksikoloji) şubeleri ile birleştirilerek Tıbb-ı Adli Müessesesi içine alındı ve Adliye Nezareti'ne bağlandı. Mütareke döneminde Mecanin Müşahedehanesi'nin La Paix Hastanesi'nden Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi binasına taşınmasıyla, adli psikiyatri pratik olarak bimarhanelerin dışında kaldı. 1918'de 'İnkılabdan beri Meclis-i Tıbb-ı Adli riyasetinde bulunan Doktor Veliyüddin Tahsin Bey azlolunmuş ve yerine Tıbb Fakültesi Tıbb-ı adli müderris-i cedidi Vasfi Bey ilave-i memuriyet olarak tayin edilmiştir'.

düzenlemeleri içermektedir.²⁷ Bunu izleyerek, İstanbul Şişli Lape (La Paix) Hastanesi için kısa bir talimatname yayımlanmıştır.²⁸

Edirne Bimarhanesi Dahili Talimatnamesi (1915)

31 Mayıs 1915 tarihli *Edirne Bimarhanesi Talimatname-i Dahilisi* çalışanların görevleri ve hasta kabulü ile ilişkili düzenlemeler açısından Toptaşı Bimarhanesi ve Haseki Mecanin Müşahedehanesi için hazırlanan 14 Aralık 1913 tarihli “Bimarhane ve Müşahedehane Talimatnamesi” ile benzerlik taşımaktadır.²⁹ Edirne Talimatnamesinde, 40 yataklı olduğu belirtilen bimarhanenin gelirleri Evkaf Nezareti ve Edirne Belediyesi’nden verilen tahsisatin yanı sıra, çevre vilayetlerden gelen yoksul hastalar için geldikleri yerin belediyesinden alınacak tedavi ücretinden oluşmaktadır. Ayrıca, *Talimatname*, mali durumu iyi olan hasta ailelerinden birinci sınıf özel odalar için 20, ikinci sınıf özel odalar için 15 ve üçüncü sınıf umumi koğuşlar için de 10 kuruş günlük tedavi ücreti tahsil edilmesini içermektedir.³⁰

Bimarhane ve Mecanine Mahsus Talimat[name] – Birinci Taslak

1876 *Bimarhaneler Nizamnamesi*’nin ardından, akıl hastaları ve kurumlarıyla ilgili yeni ve daha kapsamlı bir metin hazırlama düşüncesi İkinci Meşrutiyet’in ilanıyla gündeme gelmesine rağmen, bu konuda somut bir adım atılması uzun bir zaman almıştır. 1913 [Toptaşı] *Bimarhane Dahili Talimatnamesi* ve 1915 *Edirne Bimarhanesi Talimatnamesi* bimarhanelerin çalışma düzenlemeleri ile işletme kurallarını içermektedir. Osmanlı Devleti’nde

²⁷ Söz konusu talimatnamenin daktilo edilmiş bir kitapçık halindeki kopyası, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Talimatname ‘Hastaneler’ adını taşısa da, söz konusu Talimatnamenin, Bakırköy Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi temel alınarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. 14 Aralık 1913 Bimarhane Talimatnamesi’ndeki kadroya, mubasır ve hastabakıcıların üstünde yer alan başhemşirelik ile ayrıca laboratuvar uzmanlığı kadrosu ilave edilmiştir. Talimatnamenin metni için bkz. ‘Akliye ve Asabiye Hastaneleri Dahili Talimatnamesi, 28 Kasım 1929’, *Bakırköy Günlüğü 2009* içinde, İstanbul, Bakırköy Akıl Hastanesi Vakfı Ajandası, 2009; *Akliye ve Asabiye Hastaneleri Dahili Talimatnamesi*, Ankara, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti neş., no. 330, 1928. Süheyl Ünver, Cumhuriyet’in ilk 15 yılında Sıhhat Vekaleti’nin [Sağlık Bakanlığı] hazırladığı en önemli kanunlar arasında *Akliye Hastahaneleri Dahili Talimatnamesi*’nin adını da zikretmektedir. A.S. Ünver, ‘Türkiye Cumhuriyetinde tıbbi kanunların kıymeti’, *Tedavi Seririyatı ve Laboratuvarı Mecm.*, c.5, no.17 (1933), s. 28.

²⁸ *İstanbul Lape Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi İç hizmet ve Vazifeleri Talimatnamesi*, İstanbul, L. Murkides Basımevi, 1936 (8 s.)

²⁹ *Edirne Bimarhanesi Talimatname-i Dahilisi*, Edirne, [y.y.] 1333/1915 (14 s.); N. Yıldırım, ‘Edirne Bimarhanesi’, *Tarihi Sağlık Kurumlarımız Darüşşifalar*, c.2. ed. N. Sarı, İstanbul, Ajansfa, 2010 içinde s. 108-109.

³⁰ Edirne Bimarhanesi Dahili Talimatnamesi’nin hazırlanışının, Sıhhiye Müdiriyet-i Umumiyesi Heyet-i Teftişkiye Reisi Dr. Tevfik Rüştü Bey’in (Aras) desteğiyle, Mazhar Osman’ın 1915’te Edirne darüşşifasını denetlemesinin ardından, bimarhanenin Fransızlara ait daha uygun bir binaya taşınması ve kuruma Toptaşı’ndan iki psikiyatrin, Rüştü Recep (Duyar) ve Nevzat Eşref (Bengin)’in atanmasıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır, bkz. F.K. Gökay, ‘Türk tababet-i ruhiye tarihi’, *Tip Dünyası*, c. 48, sayı, 9, Eylül 1975, s. 374.

mevcut³¹ ve bundan sonra açılması düşünülen bimarhaneleri kapsayacak ve 1876 *Bimarhaneler Nizamnamesi*'nin yerini alacak (hazırlayan kişi ve kurumların ve hazırlanma tarihi belirtilmemiş) bir taslak, 'Bimarhane ve Mecanine Mahsus Talimat' başlığını taşıyan metindir. Arşivimizde bulunan ve başka bir kopyasını görmediğimiz, 12 sayfalık (22.5x34 cm) belge, bir kapak, 35 maddelik bir talimatname (6 s.) ve ekindeki soru modellerinden (5 s.) oluşmaktadır.³²

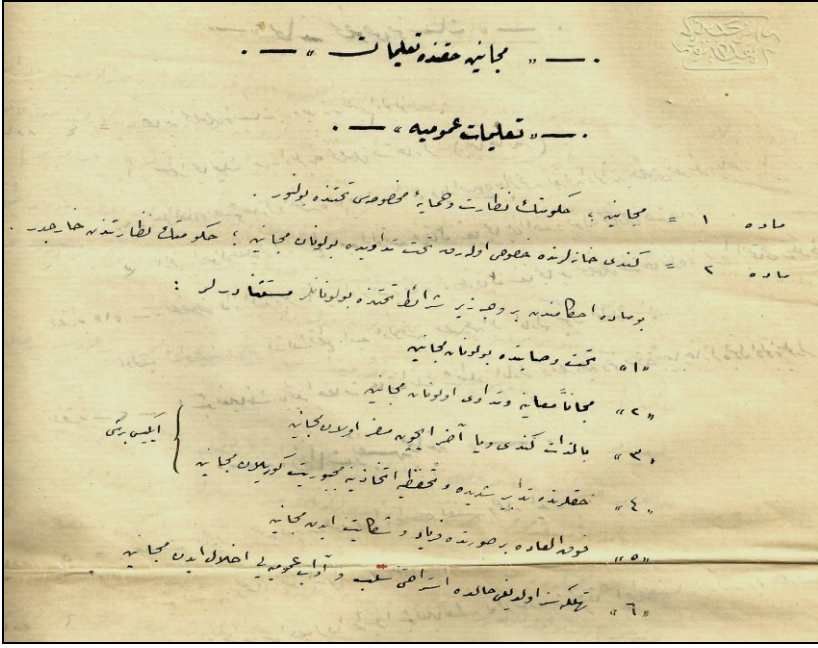
Talimatname'nin kapsamı ve dili incelendiğinde, metnin 14 Aralık 1913 tarihli *Bimarhane ve Müşahedehane Talimatnamesi*'nin yayımından sonra ve Sıhhiye Nezareti'nin 12 Mart 1916'da kuruluşundan önce kaleme alındığı anlaşılmaktadır. *Bimarhane ve Müşahedehane Talimatnamesi*'ni tamamlayan, bir 'Umumi Nizamname' özelliği taşıyan bu metinde, hükümetin akıl hastaları ve kurumlarına Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi aracılığıyla nezaretinin koşulları belirtilmektedir. Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi, 1 Mart 1913 tarihli kanun ile, Dahiliye Nezareti'ne bağlı olarak kurulmuştur.³³ Meclis-i Umur-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin hemen bütün görevlerini üstlenerek oluşan bu Müdüriyet'in bünyesinde çeşitli komisyonların yanısıra, bir teftiş heyeti bulunmaktadır. Sıhhiye Heyet-i Teftişiyesi'nin görevleri 3 Ekim 1914 tarihli ayrı bir nizamname ile belirlenmiştir. Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi daha sonra Sıhhiye Nezareti'ne bağlanacaktır.³⁴ Bu tarihlendirme içinde, *Bimarhane ve Mecanine Mahsus Talimat[name]*'nin 1915 yılı içinde hazırlandığını varsayabiliriz.

³¹ İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kurulan Bimarhaneler Komisyonu, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yeralan ve akıl hastalarının muhafaza ve bakımlarının yapıldığı bimarhanelerin durumlarını tespit etmeye çalışmıştır. Toptaşı Bimarhanesi'nin dışında Edirne, Manisa ve Şam'da birer bimarhane bulunmaktadır. Ayrıca, İstanbul ve İzmir'de gayrimüslimlere ait bimarhaneler ve genel hastaneler içinde akliye ve asabiye servisleri vardır. Bunlar ruh sağlığına ilişkin yeni yasal düzenlemelere uymakla yükümlüdürler. Ancak, Osmanlı topraklarında, Beyrut ve Filistin'de yabancı uyrukluların kurdukları bimarhaneler için ayrıcalıklar tanınmıştır, bkz. *Bimarhaneler Nizamnamesi*, Md. 4. Aynı yıllarda, Avrupa ülkelerindeki hastanelerde tedavi görmekte olan Osmanlı tebaasına mensup akıl hastalarının ülkelerine iadeleri gündeme gelmiş, benzer şekilde Türkiye'de bulunan yabancı uyruklu akıl hastalarının ülkelerine sevk süreçleriyle ilgili başka düzenlemeler yapılmıştır, F. Artvinli, 'Gidenler ve dönenler: Osmanlı tebaasına mensup akıl hastalarının iade ve kabulleri', *5th Balkan Congress on the History of Medicine & Ethics of Medicine*, Balkan Association for the History & Philosophy of Medicine, İstanbul, 11-15 October 2011, Bildiri Özetleri Kitabı, s. 565.

³² Güçlü bir olasılık, belgenin Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın terekesinden çıkmış olmasıdır. Yazma sayfalarının sağ üst köşesinde, bedeli Maliye tarafından ödenmiş kağıtlara Darphanece vurulan: 'Eser-i cedit-i ahd-i hümayun' soğuk damgası vardır.

³³ Meclis-i Umur-i Tıbbiye-i Mülkiye, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne dönüştürülmüştür, bkz. *Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkilatına Dair Kanun*, O.N. Ergin, *Mecelle-i Umur-i Belediye*, c. 6, İstanbul, İBB Kültür İşleri Dairesi yay., 1995, içinde s. 3088-3089.

³⁴ N. Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul, Ajansfa, 2010, s.36-37.

Bimarhane ve Mecanin Mahsus Talimat[name] (y. 1)

Mecanin Hakkında Talimat[name]

[I.] Talimat-ı umumiye

Madde 1. Mecanin, hükümetin ve nezaret ve himaye-i mahsusu tahtında bulunur.

Madde 2. Kendi hanelerinde hususi olarak taht-ı tedavide bulunan mecanin, hükümetin nezaretinden haricdir. Bu madde ahkâmından ber-vech-i zir bir şerait tahtında bulunanlar müstesnadır:

- (1) Taht-ı vesayetde bulunan mecanin,
- (2) Meccanen muayene ve tedâvi olan mecanin,
- (3) Bizzat kendi ve aher için muzır olan mecanin,
- (4) Haklarında tedabir-i şedide ve muhafaza ittihazına mecburiyet görülen mecanin, (ikisi bir şey [3 ve 4])
- (5) Fevkalade bir suretde feryad ve şikayet eden mecanin,
- (6) Tehlikesiz oldukları halde istirahatı selb ve adab-ı umumiyyeyi ihlal eden mecanin.

[II.] Tayin ve Evsaf-ı Mecanin

Madde 3. Mecanin ad ve itibar edilen eşhas ber-vech-i atidir:

- (1) Gerek tevellüdi ve gerek arızı bir suretde şuuruna hâlel-tari olan eşhas,

- (2) Bir teşekkül-i ruhi-i gayr-i tabii neticesi olarak, akıl ve idrakinde bir eser-i ihtilal bile ima etmeksizin, sevk-i gayr-i ihtiyari ve saire misüllü bir istidad-ı marazi izhar eden eşhas,
- (3) Küül, morfin ve buna mümâsıl sair sümum-i mahzurenin fart-ı istimaline mübtela, mucib-i eşedd-i sui-ef'ale, bizzat kendini کافی derecede idareden izhar-ı aciz veyahud hukuk-i ahere riayetden nükul eden, yani menaf-i zatiyeleri nokta-i nazarından, tedavi ve müzaheret ve muavenet-i ahere muhtac veya ahere iras-ı mazarrat edecek derecede mucib-i tehlike olan eşhas.

[III.] Mecanine mahsus Müessesat

Madde 4. Mecanine mahsus müessesat ber-vech-i zir takdim olunur:

- (1) Mahsusen mecaninin emr-i tedavisine mahsus hastahaneler 'Bimarhaneler',
- (2) Alelade hastahaneler dahilinde mecaninin tedavi veya ıslah-ı halleri için tefrik olunmuş hususi koşullar veyahud pavyonlar,
- (3) Artık ahval-i akliyelerinden kat-i ümid olunmuş, gayr-i kabil-i şifa mecanini ahz ve kabule mahsus hastahaneler.

Fıkra 1. Hususi dar'ül-tedaviler tesis olununcaya kadar, gayr-i kabil-i şifa mecanine mahsus hastahanelere, muhit-i ictimai tehlikeli olup, tedaviden dahi kezalik kat-i ümid olunmuş masruin ve ebadile kabul olunur.

Fıkra 2. İşbu talimatın bil-cümle ahkamına riayet etmek şartile, ebadile ve masruin muvakkaten bimarhanelere kabul olunabilirler.

[IV.] Nezaret ve Teftiş-i Mecanin

Madde 5. Hükümet, mecanini Sıhhiye Müdiriyet-i umumiyesi vasıtasile teftiş ve himaye eder.

Madde 6. İşbu teftiş ve himaye suver-i atıye üzere icra olunur:

- (1) Sıhhiye Müdiriyet-i Umumiyesi, azaları vasıtasile, işbu talimatın 3ncü maddesine tevfikân icra-yı teftişat eyledikten ve bu hususda ahz-ı malumat eyledikten sonra defatir-i hususiyeye kayıt ve işaret eyler;
- (2) İşbu teftişatın talimat-ı hazıranın ahkamına muvafık suretde vaki mucib olmadığını kontrol eder;
- (3) Yine azaları vasıtasile, mecanine mahsus müessesatı, senede la-akal iki kere kontrol ettiği gibi, 2nci ve 3üncü maddelerinde ve buna zeyl edilmiş 2nci fıkra mucibince, kezalik, hakk-ı nezareti uhdesine mevdu hastegan hakkında da icra-yı teftişat etdirir;
- (4) Teftiş etdirdiği hastahanelerde kalmak üzere, bunlar hakkında zabt ve kaydetdirdiği, netice-i müşahadat ve teftişatı müşir defterleri bulundurur;
- (5) Hastaların, bilhassa emr-i tedavilerine, mekulat ve meşrubatına, taharet ve nezafetlerine, el-hasil anlarla münasebet-i daime bulunan hastahane hizmetcilerinin ifsah ve hareket ve hastalar hakkındaki malumata ve bazı

hastegan hakkında tatbik olunan vesait-i cebireye ve saireye bilhassa dikkat ve itina eyler;

- (6) Müessesat-ı mezkureden her ay gönderilen raporları tedkik ve mütalaa eder;
- (7) Müessesat-ı mezkure dahilinde Kanun-i Cezaiye temas eder suretde mütehaddis bil-cümle ahval ve vekayiden memuriyet-i adliyyeyi haberdar eder.

[V.] İhbar-ı mecburi

Madde 7. Karye ve zabıta memurini, karyede ve kendi daireleri dahilinde alaim-i cünun izhar eden hastalar hakkında, bila-iza'a-i vakit, vesait-i münasibe ile Sıhhiye Müdiriyet-i Umumiyesine ihbar-ı keyfiyet ederler ve aynı zamanda merza-i mezkurun sıfat-ı tabiiyet ve derece-i maişet ve servetleri hakkında da ilaveten ita-yı malumat ederler. (Numune [Model] 1 mucibince)³⁵

Madde 8. İşbu ihbarnamenin, bilahire marizin müessesat-ı sıhhiyelerden birine duhul edebilmesi için muktezi şehadetname-i tıbbiye veya bunun bir suret-i musaddakasına merbuten irsali meşrutdur. İhbarnamenin aynı zamanda diğer suretleri de, hastanın hukuk ve menafi-i mülkiyesini sıyanete memur mahalli memurin-i adliye ve idariyesine irsal olunur. Bilcümle memurin ve etibba mektum tutulmuş bir vaka-i cinneti istihbar eyledikleri takdirde Sıhhiye Müdiriyet-i Umumisine ihbar-ı keyfiyete mecburdurlar.

Madde 9. Alelumum hastahaneler ve mecanine mahsus bimarhaneler ve na-kabil-i şifa olanlara mahsus dar'ül-hayrlar ve muvakkaten mecanini de ahz ve kabul eden bilcümle müessesat-ı sıhhiyeler, her ay taht-ı tedavide bulunan hastaların duhul ve huruclarına dair Sıhhiye Müdiriyet-i Umumisine gönderecekleri mükemmel raporlarda, aynı zamanda merza-i mezkurenin: esamisine, sıfat-ı tabiiyetine, menşe-i vürudlarına (Model 2 mucibince) ve mübtela oldukları marazın hin-i hazır ve hallerinde iktisab ettikleri salahın derecesine (kesb-i afiyet etmiş, yalnız kesb-i salah etmiş veya şifa bulmamış) ve şifayab olmayarak huruc edenlerin nerelere sevk ve nakil olunduklarına dair ita-yı malumat eylerler.

Madde 10. Müessesat-ı mezkure vesayet tahtında bulunmayan mecanini ahz ve kabul ettiklerinde bunların adreslerini memurin-i adliyyeye bildirir.

Madde 11. Müessesat ve hastahaneler, mecanin duhul ve huruclarını müşir bir defter-i umumiden maada ber-vech-i defterleri de tutarlar:

- (1) Münhal yatak talebine dair bir defter.
- (2) Hastahannede mütehaddis şayan-ı ehemmiyet vukuat ve hadisatın zabt ve kaydına mahsus defter.
- (3) Hastahannede, ameliye gibi bir işle işgal olunan mecaninin isim ve şöhretlerine, meşgul oldukları işin nevi ve cinsine ve bunlar üzerine memur olanların isimlerini havi bir defter.

³⁵ Bkz. Ek I.

[VI.] Mecaninin Müessesat-ı Sıhhiyelere Şerait-i Kabulü

Madde 12. Bir mecaninin bimarhaneye kabul edilmesi ber-vech-i ati evrakın vücuduna mütevakıfıdır:

- (1) Karye memur ve zabıtası tarafından marizin isimine muharrer bir ilm ü haber (Model 1 mucibince).
- (2) Hastanın mecnun olub bera-yı hıfz ve tedavi-yi bimarhaneye ahz ve kabulüne lüzum olduğuna dair tıbbi bir şehadetname. İşbu şehadetnamenin, marizin hastahaneye ahz ve kabulüne la-akal onbeş gün evvel tanzim ve tertib edilmiş olması (Model 3 - 4 - 5 mucibince).
- (3) Hastanın bimarhaneye kabul edilmesi talebini havi, mumaileyhin: zevcesi veya akraba veya hamisi, ve olmadığı takdirde mahalli karye veya polis memuru tarafından mümza bir istida. Mezkur vaz'ül-imza, hastahanece marizin velisi olarak telakki olunub hastaya hin-i hurucunda tesahub ederler.

Fıkra 1. İşbu evrakın münhal yatak talebini havi hastahane müdiriyyetine tahiren irsal olunacak istidalara rabtı lazımdır.

Madde 13. Gerek hasta ve gerek aher için gayr-i kabil-i imtina bir tehlike melhuz olduğu takdirde ve gerek ahval-i sıhhiyesi nokta-i nazarından, bila-iza'a-i vakit emr-i tedavisine lüzum-i amil görüldükde, bu babda ibrazı müktefi evrakın istikbal ve tedariki beklenmeksizin, mecanin muvakkaten ve yalnız bir tabib raporu ve velisinin istidası veyahud sakin bulunduğu mahallin zabıtasının talebile bimarhaneye kabul edilür. Tehir eden evrak-ı lazime de bilahire bit-tedarik, nihayet bir hafta zarfında hastahane müdiriyyetine tevdi olunur.

Madde 14. Bimarhaneye kabul edilen mecanin müessese-i mezkurda tabibin taht-ı vesayetindedirler.

Madde 15. Memurin-i adliyenin gösterdikleri lüzum üzerine ahval-i akliyelere li-ecl-il-muayene taht-ı müşahedeye alınmak üzere bimarhaneye kabul olunan mecanin ile beraber ber-vech-i zir evrak dahi tevdi olunur:

- (1) Şahs-ı merkurumun yevm-i tevkifinden li-ecl-il-müşahede bimarhaneye kabul olunduğu tarihe kadar ahval ve etvar ve sairesinin müşahedesine dair hastahane müdiriyyetinden ita olunmuş bir müşahedename.
- (2) Hastahanedeki bulunduğu müddetce merkurumun mahall-i mezkur tabibi tarafından muayene olduğuna dair bir rapor.
- (3) Merkurumun evrak-ı adliye ve istintakiyesi.

Madde 16. İstihsal olunan netayic-i müşahede ve muayene, memurin-i adliye zabtı vechile ya bir netice-i mücmele veya mufassal ve muvazzih mütalaat ve muhakematı havi bir rapor suretinde tahrir ve ita olunur.

Madde 17. Müddet-i müşahedenin tayini, nihayet altı mahı tecavüz etmemek şartile tabibe aiddir.

Madde 18. Üçüncü maddede tavsif olunan mecanin ile mübtela olduğu illet-i asabisi li-ecl-it-tedavi arzu-yu zatiyesile bimarhaneye duhul için müracaat eden

marızanın kabul veya reddi hastahane tabibine aid olup, duhule şayan görüldüğü takdirde mariz-i mezkur yalnız bir istidasile ahz ve kabul edilebilir.

Madde 19. Üçüncü maddenin birinci ve ikinci fıkralarında tavsif edilen mecaninin, aynı suretle arzu-yu zatiyeleriyle bimarhaneye kabul olunmaları caiz olamaz.

Madde 20. Bimarhaneler, kendisi veya aher için tehlikeden gayr-i salim ve herhalde haklarında tedabir-i cebriye ittihazına lüzum gösterecek derecede mütehallil olup henüz madde-i mahsusunda lüzum-i tedarik ve ibrazı gösterilmiş evrakı tedarik edemeyen mecanini de ahz ve kabul eder. Ancak, evrak-ı mezkurenin nihayet iki hafta zarfında bit-tedarik hastahane idaresine tevdi'i meşrutdur.

Madde 21. Hastahane, ahz ve kabul ettiği bir mecnunun hin-i duhulünde ibraz edeceği evrakı bade'l-tedkik tekrar iade edilmek üzere aylık raporlarile ma'an Sıhhiye Müdiriyyet-i Umumiyesine irsal eder.

[VII.] Mecaninin Müessesat-ı Sıhhiyelerden Suret-i Hurucları

Madde 22. Kesb-i afiyet etmiş bir hasta bimarhaneden bila-muamele çıkarılabilir.

Madde 23. Arzu-yu zatiyeleri ile bimarhaneye kabul edilmiş hastalar, ifakat etmemiş oldukları halde bile, arzularile çıkabilirler.

Madde 24. Kendi veya aher için mucib-i tehlike olmayan mecanin dahi haklarında tatbik olunan tedaviden derece-i istifadeleri her ne olursa olsun, velilerinin talep ve gösterecekleri arzu üzerine derhal sılacı edilirler.

Madde 25. Eğer, velisi olan zat hastayı bizzat götürmeyüb, gönderilmesini arzu ederse mariz-i mezkur hanesine bimarhane idaresi tarafından iade olunur.

Madde 26. Herhangi bir mecnunun kabl'el-tedavi hurucu talep olundukda, bimarhanece velisi tarafından mumaileyhin bilahire matluba [*lacuna*]³⁶

Madde 27. Esasen kendisi veya aher için serbest bulunmasında mahzur görülecek mariz bimarhaneden çıkarılamaz. Ancak, bunlardan diğer bir bimarhaneye nakil veya suret-i muvafıkada tedavisine devam edileceği hususu velisi tarafından temin edenler hanesine iade edilebilir.

Madde 28. Bimarhanelerde bulunub artık tedavisinden kat-ı ümid edilen mecanin, nakil-i şifa merzaya mahsus hususi hastahanelere nakledilmek üzere de ihrac olunurlar.

Madde 29. Mecaninin bir bimarhaneden diğerine nakli idareten icra olunur.

Madde 30. Artık hastanece devam-ı tedavisine lüzum görünmeyen mariz ve na-kabil-i şifa mecanin sahiblerine iade edilir.

Madde 31. Hin-i mevkufiyette şuuruna hanel-tari olarak bimarhaneye kabul edilmiş maznunin veya mahkumin afiyet buldukları tabib tarafından tasdik edilmedikce zabıta-i adliyeye iade edilemezler.

³⁶ Madde, velinin hastanın bimarhane tarafından 'sılacı' edilmesi talebine uymayı kabul etmesi ile ilgili görülmektedir.

Madde 32. Kezalik, bir saika-i hezeyan ile ifa-yı cinayet ederek bimarhaneye kabul edilmiş bir mecnun dahi, ancak memurin-i adliye ve zabitanın inzımam-ı reyile tahliye edilebilir.

Madde 33. Bimarhaneden firar suretile infikak eden mecanin, taharri edilerek bulunub tekrar bimarhaneye iade edilürler. 24 saat zarfında bulunamadığı takdirde bimarhane, keyfiyet-i firardan mecnunun taalukatını haberdar edeceği gibi, merkumun menşei olan memleket zabitasını da işar-ı keyfiyet eder. Firargahı bil-keşf elde edilmiş bir mecnunun serbest bırakılmasında tehlike melhuz değilse, ve eğer veli veya taalukatından biri kendisi bil-kavl tekrar bimarhaneye iadesine muhalif bulunursa, serbest bırakılır. Aksi takdirde, ve mariz-i mezkur avdet hususunda mukavemet göstermek isterse, mahalli zabitasının tavassut ve muavenetine bil-müracaat, merkum cebren aid olduğu bimarhaneye iade olunur.

Madde 34. Bimarhaneden çıkarılacak marizin meskeni hakkında memurin-i adliye ve zabita ve Sıhhiye Müdiriyet-i Umumisine ita-yı malumat edildiği gibi, vefat vuku bulduğunda dahi, keyfiyet ayrıca müteveffanın memleketi memurin-i adliyesine ilam ve işarı lazımdır.

Madde 35. Bimarhanelerin idare ve hususat-ı dahiliyeleri sair hastahaneler vechile Sıhhiye Müdiriyet-i umumiyesinin bu babdaki talimat-ı mahsusı vechile icra olunur.

Mecanin ve Mecanin Müessesatı Hakkında Kanun (Layiha) – İkinci Taslak

Akıl hastaları ve kurumları ile ilgili önemli bir kanun taslağı da 1917 tarihli *Mecanin ve Mecanin Müessesatı Hakkında Kanun Layiha[sı]*'dir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Şura-yı Devlet kataloğunda³⁷ yeralan bu kanun tasarısının hazırlanması yeni kurulan Sıhhiye Nezareti'nin ilk ele aldığı konulardan biri olmuş, fakat gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi oldukça uzun bir döneme yayılmıştır.

Sıhhiye Nezareti'nden gönderilen 2 Nisan 1333 [2 Nisan 1917] tarih ve 10941/6 numaralı yazı ile taslak Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde okunmuş; bazı maddelerde düzenleme yapılarak, bazı maddeleri ise tamamen kaldırılarak 18 Kanun-i evvel 1333 [18 Aralık 1917] tarihli yazı ile Sıhhiye Nezareti'ne geri gönderilmiştir.³⁸

Şura-yı Devlet, ayrıca bir heyet kurularak, diğer medeni ülkelerdeki geçerli olan usullerin araştırılmasını istemiştir. Aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen, Sıhhiye Nezareti'nden bu konuda bir cevap alınamamıştır. Son olarak, sözkonusu layihanın incelenmesine devam edilip edilmemesi 6 Mayıs 1335 [6 Mayıs 1919] tarihli yazı ile Sıhhiye Nezareti'ne sorulmuş, fakat

³⁷ BOA.ŞD. 46/19, 7 Şaban 1337 [8 Mayıs 1919].

³⁸ Eski metin 31 maddedir; metnin son halinde ise 25 madde bulunmaktadır.

yine karşılık alınamamış ve çalışmalarda daha ileriye gidilememiştir.³⁹ 1917-1919 yılları arasında tartışılan ve üzerinde resmi yazışmaları yapılan Layiha'nın daha sonra gündeme geldiğine dair bir başka belgeye rastlanmamıştır.

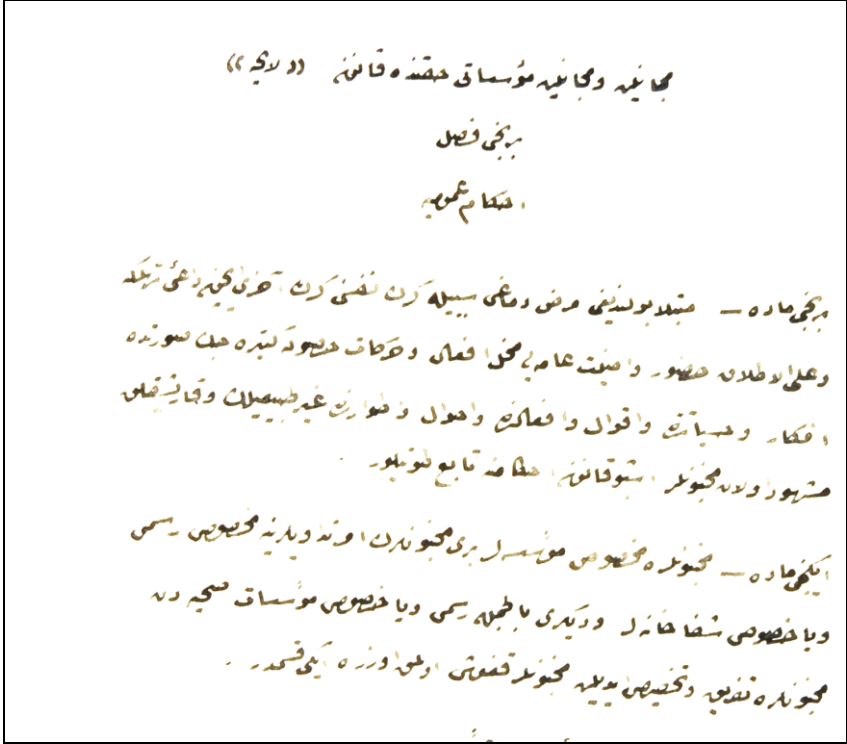
Şura-yı Devlet'e sunulan Layiha'nın gerekçe kısmında, akıl hastaları ve kurumlarıyla ilgili kapsamlı bir yasaya neden ihtiyaç duyulduğu ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre, akıl hastaları diğer hastalardan ve suç işleyen kişilerden farklıdır; ne hastanelerde, ne de hapishanelerde tutulmamaları gerekir. Medeni ülkelerde bu gibi hastalar 'Bimarhane' adı verilen özel kurumlarda, hem tıbbi ilkelere uygun şekilde tedavi edilerek hak ettikleri şekilde bakılmakta, hem de hastalıklarına çareler aranmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise, halihazırda Toptaşı Bimarhanesi ve Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da elkonulan, Fransızlara ait Şişli La Paix Hastanesi olmak üzere iki büyük bimarhane vardır; fakat, bu kurumlar hem ihtiyacı karşılayamamakta, hem de hukuki açıdan ruh hastalarına ilişkin boşluk, hizmette güçlükler yaratmaktadır. 1876 *Bimarhaneler Nizamnamesi*'ndeki hükümlere rağmen uygulamada akıl hastalarının kaderleri, bir anlamda bimarhane hekimlerinin vicdanına terk edilmiştir. Oysa, gerek cezai sorumluluk, gerekse medeni hukuk açısından 'cinnet' (delilik) önemli olduğu kadar, belirlenmesi güç bir durumdur. Toplum için, öncelikle cinnet halinin anlaşılır ve yasalarla belirlenmiş bir tanımı gereklidir.

Layiha'nın gerekçesinde, bir kişinin bimarhaneye girmesinin hiç de önemsiz bir olay olmadığı, bimarhanede kalmanın kişinin geleceğini nasıl etkilediği özellikle vurgulanmıştır. Zira bimarhaneye giren kişi artık kolayca evlenemeyeceği gibi, bimarhaneden çıkmış kişiye veya onun evladına, kız vermeye veya damat almaya hiç kimse istekli olmayacaktır ! Yine, böylesi bir kişinin memuriyete girmesi neredeyse imkansızdır; hatta uşaklık, hademelik gibi basit işler bile bulması son derece zordur. Bunun için ciddi ve geçerli tıbbi bir nedene dayanmaksızın, bir kişinin bimarhaneye konulması zorlaştırılmalıdır. Bimarhaneye kabulün sıkı kanuni şartlara tabi olması zorunludur.

Gerekçede ayrıca, medeni devletlerin kanunlarında, bimarhanelere giriş işlemleri için akıl hastasının muayenesine ait bir doktor raporu gerekli olduğu halde, Türkiye'de hekim ve özellikle de uzman hekim mevcudu gözönüne alınarak, bu şarttan vazgeçmenin uygun olacağı belirtilmiştir. Bütün mecanin müesseseleri, yukarda sayılan hassasiyetler nedeniyle, adli ve tıbbi açıdan sıkı bir teftiş altında tutulmalıdır. Son olarak, yine medeni ülkeler nezdinde akıl

³⁹ Kanun taslağı üzerine tartışmanın devam ettiği 1918 yılında, bazı gayrimüslim hastanelerinin teftiş edilmesi gerektiği konusundaki şikayetler nedeniyle, Mecnunlar ve Mecnun Müesseseleri hakkındaki Kanun Layihası'nda değişiklik yapılarak, savcı ve sıhhiye müfettişleri tarafından yılda en az iki defa yapılan teftişlerin sayısı, yılda en az dört defa olmak üzere değiştirilmiştir. BOA. DH. EUM. 3. Şb. 25/22, 15 Cemziye'l-ahir 1336 [28 Mart 1918].

hastalarına ait kurumlar, hastane ve hapishanelerden daha çok gerekli ve önemli görüldükleri için, memlekette bunların bir an önce tesis edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, vilayetlerin bimarhaneler özelliğinde kurumları tesis etmesini zorunlu hale getirecek hükümler ilave edilmiştir.

Mecanin ve Mecanin Müessesatı Hakkında Kanun 'Layih' (y. 1)

Mecanin ve Mecanin Müessesatı Hakkında Kanun 'Layih'⁴⁰

[I] Birinci Fası - Ahkam-ı umumiye

Birinci Madde - Mübtele bulunduğu maraz-ı dimaği sebebiyle gerek nefsinin gerek aheri daimi tehlike ve alelittlak huzur ve emniyet-i ammeye muhall-i e'fal ve hareket husule getirecek surette efkar ve hissiyatında ve akval ve e'falinde ve ahval ve etvarında gayr-i tabii ve karışıklık meşhud olan mecnunlar işbu kanunun ahkâmına tabi tutulur.

İkinci Madde - Mecnunlara mahsus müesseseler: biri mecnunların emr-i tedavilerine mahsus resmi veya hususi şifahaneler ve diğeri bil-cümle resmi veya hususi müessesat-ı sıhhiyeden mecnunlara tefrik ve tahsis edilen mecnunlar koğuşu olmak üzere iki kısımdır.

⁴⁰ BOA.Ş.D 46/19, 7 Şaban 1337 [8 Mayıs 1919].

Üçüncü Madde - Hususi mecanin müessesesi tesisi:

Evvelan, müessesesi olan şahıs veya şirketin tabiiyet-i Osmanî'de bulunmasına; saniyen, müessesenin Osmanlı tabiiyetini haiz emraz-ı akliye mütehasısı bir sertabibin idaresine tevdi' edilmesine; ve salisen, müessese Dersaadet'te tesis edilecek ise, müessesesi tarafından Sıhhiye Nezareti'ne ve taşrada ise vali-yi vilayete veya müstakil liva mutasarrıfına verilecek arzuhal üzerine bu makamatdan ruhsat-ı resmîye istihsaline mütevakıftır.

Dördüncü Madde - Resmî ve hususi bilumum mecanin müesseseleri umur-i maliyesinden maada kaffe-i muamelatını Sıhhiye Nezareti'nin evrak ve tebliğat-ı umumiyesiyle telif ve tevfiğ etmeğe mecburdur.

[II] İkinci Fasal - Mecaninin müesseselere suret-i ve şerait-i kabulü

Beşinci Madde - Mecaninin müesseselere kabulü ya bizzat kendileri veya vasileri ve vasileri olmadığı halde ebeveyn veya akrabasından biri canibinden müracaat olunmak suretiyle ihtiyari veyahud hükümet tarafının sevk ve irsal edilmek suretiyle cebri olarak vaki olur.

Altıncı Madde - İhtiyari olarak mecnunun müesseseye kabulü talep edildiği halde, eğer bu talep mecnunun vasi veya akrabası tarafından vaki olmuş ise, evvela gerek kendisinin gerek mecnunun isim ve şöhreti ve sanatı ve mahall-i ikametlerini ve mecnun ile beyenlerindeki karabet veya münasebetin sebep ve derecesini ve mecnunun müesseseye kabul talebini mutazammın olarak mümza veya mahtum bir talebname bit-tanzim müesseseye ita edilmek ve mecnunun tayin-i hüviyetine medar olacak nüfus tezkiresi ve pasaportu gibi, evrak-ı müsbebe işbu talebnameye merbut bulunmak lazımdır. Talebnameler, bizzat talib tarafından tahrir ve imza olunur. Talibin okuyup yazması yok ise, talebnamenin aheri tarafından tanzimi caizdir, fakat bu halde talibin mündericatına tamamen vakıf olduğu talebnamenin bir mahall-i münasibine bi'l-şarih, ziri mahalli polis memuru veya belediye müdiri veya reisi tarafından tasdik olunmak lazımdır. Müesseseye kabul talebi bir illet-i akliyesi olduğunu idrak edebilen yirmi yaşına reside olmuş bir şahıs tarafından vukua gelmiş ise, talebnamenin bizzat kendisi tarafından tanzim ve imza edilmesi ve yazı bilmediği takdirde ber-vechi bala aherine yazdırılarak polis veya belediye memurlarından biri canibinden tasdik kılınması şarttır. Yirmi yaşından dun olanların müesseseye kabul olunmak için bizzat vuku' bulacak talep ve müracaatları kabul olunmaz.

Yedinci Madde - Müesseseye kabul olunmak için vuku bulan müracaatın red ve is'afi müessesenin sertabibine aiddir.

Sekizinci Madde - Şuuruna hâlel gelmesiyle serbest-i efali asayiş-i umumiye için mucib-i tehlike olduğu mahalli hükümetce tebeyyün eden veya mugayir-i kanun ve nizam hali meşhud olmasından dolayı tevkif edilerek veya taht-ı muhakemeye alınarak icra kılınan tahkikat veya muhakemat esnasında fiil-i vaki'anın ihtilal-i şuardan tevellüd ettiğine şübhe husule gelen eşhas, vuku' bulacak havale üzerine mahalli adliye tabibi tarafından; tabib-i adli yok ise, hükümet veya belediye tabibi tarafından muayene edilerek neticesinde şifahaneye va'zı lazım geldiği ba-rapor ifade edilirse, bu kabil eşhas

hükümet-i mahalliyeye canibinden cebren mecanin müesseselerinden birine gönderilir.

Dokuzuncu Madde - Sertabibler müesseselere dahil olan mecaninin isim ve hüviyeti ve mahall-i ikametleriyle irae ettikleri teşevvüşat-ı akliyenin şekli ve nev'ini tavzih eden ferda-yı duhul raporunu, tarih-i duhullerinden itibaren yirmi dört saat zarfında ve marizin hastalığı hakkında ne teşhis vaz' ettiklerini ve müessesede kalmaları icab edüb etmediği hakkında ne karar ittihaz eylediklerini natik karar-ı kat'i raporunu da onbeş gün sonra mecnuna, hükümet-i mahalliyeye tarafından gönderilmiş ise hükümet-i mahalliyeye ve cihet-i adliyeden gönderilmiş veya taleb-i vakı'aya binaen kabul olunmuş ise müdde-i umumi-i mülkiye tevdi' edeceklerdir.

Onuncu Madde - Mecnunun va'z edildiği müessese bir müessese-i hususiye olduğu takdirde madde-i sabıka muktezasınca keyfiyetden haberdar olan müddei-i umumiye üç gün zarfında mecnunun halet-i akliyesini tedkik etmek ve netice-i tedkikatını derhal ba-rapor beyan etmek üzere etibba-ı resmîyeden bir veya birkaçını o müesseseye i'zam eyler.

[III] Üçüncü Fası - Mecanin müessesatından huruc

Onbirinci Madde - İade-i afiyet eden mecnunlar sertabibin şifa-yı tam şehadetnamesiyle müesseseden bil-ihrac bunlardan cihet-i adliyeden gönderilmiş olanlar müddei-i umumi-i mülkiye ve hükümet-i mahalliyeden gönderilenler hükümet-i mahalliyeye ve taleb-i vakı'aya binaen kabul olunanlardan malum veli veya vasisi olanlar veli veya vasilerine teslim ve diğerleri de serbest bırakılırlar. Veli veya vasiye teslim olunanlar ile serbest bırakılanlar ve hükümet-i mahalliyeye teslim olunanlar hakkında müddei-i umumi-i mülkiye tahriren malumat ita olunur.

Onikinci Madde - Şifa-yı tam hasıl olmazdan evvel bir mecnunun ihracı akrabasından biri tarafından talep ve istida olunur ve tahliyesinde huzur ve emniyet-i amme için bir tehlike görülmez ise, teslimini talep eden zatdan nizamnamede münderic ahkam dairesinde bir sened alınarak ve keyfiyet onbeşinci maddede beyan edilen zabıt defterinin o mecnuna aid olan sahifesine kayd ve işaret edilerek teslim olunur. Vasi-yi muhtarın taht-ı vesayetinde bulunanlar ile baba veya baba babasının taht-ı velayetinde bulunanlar için, ancak vasi veya veli tarafından vuku' bulacak ihrac talebi isaf olunur. Cihet-i adliyeden tevdi' edilmiş olan mecnunlar işbu madde hükmünden istifade edemezler.

[IV] Dördüncü Fası - Nezaret ve teftiş

Onüçüncü Madde - Resmi ve hususi bilumum mecanin müessesatı hükümetin taht-ı teftiş ve murakabesinde dir.

Ondördüncü Madde - Teftiş vazifesi müddei-i umumiler veya sıhhiye müfettişleri tarafından evkat-ı muayenede olmamak üzere senede la-akal üçer defa icra edilür. Müddei-i umumiler tarafından icra edilecek teftiş esnasında bir veya iki tabib dahi beraber bulundurulur andel-icab icra-yı teftiş için müddei-i umumiler ile sıhhiye müfettişlerinin ictima' dahi caizdir.

Onbeşinci Madde - Her müessesenin bir zabıt defteri olacak ve her hasta hakkında bir dosya tanzim kılınacaktır. Zabıt defterine kaydı lazım gelen mevad ile dosyada hıfzı muktezi evrak nizamname ile tayin edilecektir. Müfettişler istedikleri vakit dosyaları mahallinde teftiş etmekle ve lüzum gördükleri evrak ve vesaikin müessese sertabibi tarafından musaddak bir nüshasını almağa salahiyetdardırlar. Fakat bunların asılları icabat-ı adliyeden maada hiçbir sebep ve suretle harice çıkarılamaz.

Onaltıncı Madde - Müfettişlerin vazifesi müesseselerin usul-i idare-i dahiliyelerinin kanun ve nizam dairesinde cereyan edüb etmediğini ve hastaganın emri-i tedavisi ve muhafazaları muvafık-ı fen bulunub bulunmadığını ve hilaf-ı usul-u müesseseye bir adem kabul edilüb edilmediğini teftiş etmektedir.

[V] Beşinci Fasal - Ahkam-ı cezaiye

Onyedinci Madde - Kendisinde eser-i cinnet mevcut olmayan şahsa ta'riz-i cinnet isnadıyla mecanin müessesatına vaz' ve ilka edenler veya etdirenenler ve böyle mecnun olmayan eşhasın mecanin müessesatına idhaline esas ve medar olacak evrak ve vesaik tanzim ve i'dad eyleyenler ile kendisinde eser-i cinnet bulunmayan eşhası bilerek müessesata kabul eden müessesat memurin ve müstahdemini Kanun-u Cezanın ikiyüz üçüncü maddesine tevfikan mücazat olunurlar.⁴¹

Onsekizinci Madde - Vazifesinde ihmal veya cebir ve şiddet isti'mal etmek suretiyle taht-ı tedavide bulunan mecaninin birinin vefatına sebep olanlar Kanun-u Cezanın yüzseksen ikinci maddesine⁴² ve bunların hastalanmasına veya yaralanub berelenmesine sebep olanlar kanun-u mezkurun yüzseksen üçüncü maddesine tevfikan mücazat olunurlar.⁴³

[VI] Mevadd-ı şetta

Ondokuzuncu Madde - Mecanin müessesatına merbut bulunmak üzere ihdas olunacak imalathane ve çiftliklerde hastaganın suret-i istihdamları bir nizamname-i mahsus ile tayin edilecektir.

⁴¹ *Ceza Kanunu*, Md. 203: 'Her kim olur ise olsun, memurin-i hükümetin emri olmaksızın ashab-ı töhmetin tevkifi hakkında kavanin ve nizamatin tayin etmiş olduğu usulün haricinde olarak bir şahsı habs ve tevkif eyler veya rehin suretile saklar ise, altı mahdan üç seneye habs ile mücazat olunur. Ve bu suretle habs ve tevkif olunan veya rehin suretile saklanılan eşhası ihfa için bilerek yer gösteren kimse dahi, kezalik üç mahdan üç seneye kadar habs olunur', Karakoç Serkiz, *Ceza Kanunu - Tahşiyeli* (28 Zilhicce 1274 tarihli Kanunun mevadd-ı asliyesile, tarihi mezkurdan Devr-i Meşrutiyete kadar ve hususen 6 Cemazeyilahir 1329 ve 22 Mayıs 1327 [4 Haziran 1911] tarihli Kanun ile vuku bulan tadilat ve müzeyyelatı muhtevidir), İstanbul, Şant Matb., 1329 /1913, s. 120.

⁴² *Ceza Kanunu*, Md. 182: 'Bir kimse bir şahsı hataen itlaf eder yahud bi-gayr-i kasd telef-i nefsinde sebep olur ise, verese-i maktulün hukuk-ı şer'iyesi bi'l-muhakeme istifa olunduktan sonra, eğer bu katl keyfiyeti dikkatsizliğinden ve nizamata riayetsizliğinden neş'et etmiş ise, altı aydan iki seneye kadar habs ile mücazat olunur', S. Karakoç, *a.g.y.*, s. 108.

⁴³ *Ceza Kanunu*, Md. 183: 'Bir kimse bir şahsı hataen cerh ve darb eder yahud bi-gayr-i kasdın yaralanmasına veya berelenmesine sebep olur ise, mesarif-i cerrahiyesi ve bir uzvun kat' ve tatilini mucib olduğu takdirde diyet-i şer'iyesi istifa olunduktan sonra, eğer bu cerh ve darb keyfiyeti dikkatsizlikten ve nizamata riayetsizliğinden neş'et etmiş ise, bir haftadan iki aya kadar habs dahi olunur', S. Karakoç, *a.g.y.*, s. 108.

Yirminci Madde - İşbu kanunun neşrinden evvel te'sis edilmiş olan mecanin müessesat-ı hususiyesi müdiratı müessese Dersaadet'te ise nihayet iki ay zarfında ve müessese taşrada ise nihayet dört ay zarfında işbu kanun hükmüne tevfikan lazım gelen makama bil-müracaa ruhsat istihsaline mecburdurlar. Müddet-i mezkur zarfında ruhsat-ı resmîye istihsal etmemiş olan müesseseler sedd olunur.

Yirmibirinci Madde - Sıhhiye Nezaretince tertib edilmiş olan resim ve plan mucebince, nihayet on sene zarfında mecanin müessesatı tesis edilmek üzere vilayatin ve müstakil livaların hususi bütçelerinden mebalîğ-i münasebe ve kafiye ifraz ve tahsis edilecektir.

Yirmikinci Madde - Masru'in ve belaha ve ayyaşın için gerek hükümet gerek efrad tarafından vücuda getirilmiş müesseseler dahi işbu kanun ahkâmına tabidir.

Yirmüçüncü Madde - İşbu kanun tarih-i neşrinin ferdasından itibaren mer'iy-ül-icradır.

Yirmidördüncü Madde - İşbu kanunun mer'iyetinden evvel vaz' ve neşr edilmiş olan 19 Safer 1293⁴⁴ [16 Mart 1876] tarihli Bimarhaneler Nizamnamesile mecanin müessesatına müteallik sair kavanin ve nizamat ve talimatnameler mülğadır.

Yirmibeşinci Madde - İşbu kanunun icrasına Dahiliye ve Adliye ve Sıhhiye nazırları memurdur.

'Men cennene saaten, ve lem yefika ebeda'⁴⁵

Bimarhane ve Mecanine Mahsus Talimat (Talimatname) ile *Mecanin ve Mecanin Müessesatı Hakkında Kanun* (Layiha) içeriklerinin karşılaştırmasında dikkati çeken bazı farklar vardır:

Talimatname'ye göre, 'Mecanin, hükümetin nezaret ve himaye-i mahsusu altında' bulundurulmaktadır (Md. 1). Hükümet, yalnız 'kendi hanelerinde hususi olarak taht-ı tedavide bulunan mecantine' nezaret etmeyebilir (Md. 2). Ayrıca, 'na-kabil-i şifa mecanin' sayıldıkları halde, Talimatname'nin 2. ve 3. maddelerinde tanımlanan zorunluluklar dışında tutulan hastalar, sahiplerine iade edilebilirler (Md. 30). Talimatname ve Layiha, ruh hastalarının bakım sorumluluğunun aileler yerine devletin üstlenmesine geçiş sürecini yansıtmaktadır: hastalar, aileleri ile birlikte hükümetin belirlediği yetkililer

⁴⁴ Bimarhaneler Nizamnamesi'nin tarihi 19 Safer 1293 olması gerekirken, bu metinde yanlışlıkla 19 Safer 1329 şeklinde yazılmıştır. Layihanın gerekçesinin yer aldığı metinde 15 Safer 1293 şeklinde, fakat Şuray Devlet'te müzakere edilen nüshada ise doğru şekliyle yer almıştır.

⁴⁵ 'Cinnetlerin de birer hastalık, mecnunların da birer hasta olduklarını... ve hele bunların tedavisi, bütün diğer hastalıklardan ziyade cemiyetin bir vazifesi olduğu fikrini memlekette yayan, "men cennene saaten, ve lem yefika ebeda" düsturunu tadil eden, birer çeşit işkenceden başka bir şey olmıyan eski tedavi yerine yeni ve ilmi tedavi usulleri tesis eden [Raşit Hoca oldu].' H. Diker, 'Raşit Tahsin' [Nekroloji], *Pratik Doktor*, No. 1, İkinci Kanun [Ocak] 1935, s. 29. Osmanlı toplumunda yaygın olan, delirenin bir daha iyileşemeyeceği inancının bir anlatımı: *Men cunna saat(en) ve-lem yefik ebeden* (Hadis).

tarafından kontrol altında tutulacaklardır. Devletin önceliği, ruh hastalarının gözetimidir ve ‘mecanin’ tıbbi olduğu kadar, adli olgulardır.⁴⁶

Bimarhaneler hasta kabulü yetkisinin sertabibe ait olduğu maddesinin (Layiha, Md. 7) ardından, mahalli hükümetin genel asayiş için sakınca yarattığını düşündüğü bir ‘hasta’ için adli tabip, hükümet ve belediye tabibinin vereceği bir rapor ile kişilerin cebren ‘şifahane’ye gönderilmeleri öngörülmüştür (Md. 8).

Layiha’da ‘Mecnunların emr-i tedavilerine mahsus hususi şifahaneler’ ve ‘hususî müessesat-ı sıhhiyeden’ sözedilen İkinci maddenin ardından, ‘Hususi mecanin müessesesi tesisi’nin (Üçüncü madde) kuralları bildirilmiş; resmi olmayan bakımevlerine izin verilmiştir.

Talimatname’de bir ‘gayr-i kabil-i şifa mecanin’ grubundan sözedilerek (Md. 4 (3)), bu hastalar için kurulacak ‘dar’ül-hayrlar’ açılması gereğine işaret edilmiştir (Md. 9).⁴⁷ Aynı hastanelere, durumlarına özel ‘dar’ül-tedaviler tesis olununcaya kadar’ saralı hastalar (masruin) ve zeka özürülüler (ebadile) kabul edilebilecektir (Md. 4, Fıkra 1). Layiha’da da, ‘masruin, belaha ve ayyaşın için gerek hükümet, gerek efrad tarafından vücuda getirilmiş müesseseler’, yani özel hastaneler açılabileceğine değinilmektedir (Md. 22). Talimatname, Layiha’dan farklı olarak ‘mecanin’ tanımının açıklamasında madde bağımlılarını, ‘küül, morfin ve buna mümasil sair sumum-i mahzurenin fart-ı isimaline mübtela’ saymıştır.

Yine Layiha’da hususi müesseselerle ilgili olarak dikkati çeken bir nokta (Md. 10), özel ruh sağlığı kuruluşlarına hasta yatırıldığında bilgilendirilecek olan makamın müddei-i umumiye-i mülkiye (savcılık) olmasıdır. Sıhhiye Nezareti’nin kuruluşundan sonra hazırlanan bu Layiha ile, ‘resmi ve hususi mecanin müessesesi’nin denetimi sıhhiye müfettişleri ile birlikte savcılara (müddei-i umumi) verilmiştir (Md. 14).

⁴⁶ Adliye Nezareti, psikiyatryi ilgilendiren konuları irdelerken, Meclis-i Ali-yi Sıhhiye’den ‘İntihar cinnet midir?’ sorusuna karşılık istemiş; Meclis de, İstanbul’da ‘emraz-ı akliye ile işğal eden zevat’tan gelen yanıtları Nezarete ilemiştir. Uzman hekimler: Doktor Vasfı (Tıb Fakültesi [Tıbb-ı Kanunî] Müderris Muavini), Mustafa Hayrullah [Diker] (Bahriye Merkez Hastahanesi Asabiye ve Akliye Tabibi), (Avni [Mahmud] (Bimarhane Sertabibi), Mazhar Osman (Şişli Müessesesi Sertabibi), Raşid Tahsin (Tıb Fakültesi Seririyat-ı Akliye Müderrisi), Ahmed Hilmi (Tıb Fakültesi emraz-ı asabiye tedrisatına memur, Haydarpaşa Hastahanesi Sertabibi), Mikayelyan (Yedikule [Sırp Pırğıç] Ermeni Hastahanesi Mecanin Sertabibi), Zılanaki (Rum [Balıklı] Hastahanesi Emraz-ı Akliye mütehassısı), [Şehremaneti Sıhhiye Müdiriyesi Umumiyesi] *Sıhhiye Mecmuası*, yıl 4-5 (1917-1333), sayı 11-12, s. 1112-1132.

⁴⁷ Sağaltılamayan: ‘gayr-i / na-kabil-i şifa mecanin’ bakımı için öngörülen bu kurumlar, eski bimarhanelerinden farksız olmalıdır. Sözkonusu kavramın bir tarihçesi için bkz. *The Hospital of Incurable Madness / L’Hospedale de’ Pazzi Incurabili (1586)*, by Tomaso Garzoni, transl. and notes D. Pastina, J.W. Crayton, intr. M. Calabritto, Turnhout, Brepols Publ., 2009.

Talimatname'nin ekini oluşturan soru modelleri, ruh hastalarına yaklaşımı somutlaştıran ve bir ölçüde klinikle bağdaştırmayı amaçlayan bir formüller olarak görülebilir. Benzer sorulara, 1876 *Bimarhaneler Nizamnamesi*'nde ve 1910'dan sonra yayımlanan Türkçe psikiyatri ders kitaplarında yer verilmiştir.⁴⁸

Layihâ'nın 'Ahkam-ı cezaiye' başlığını taşıyan Beşinci faslı (Md. 17 ve 18) ruh hastası olmayan kişilerin hastaneye yatırılmasının bir suç olduğunu ve sorumluların Ceza Kanununun ilgili maddesini ihlal etmiş sayılacaklarını bildirmektedir. Hastalara zor kullanımı sonucunda yaralanma ve ölüm aynı kanun hükümlerine göre cezalandırılacaktır.

Kanun taslağında (Layihâ) resmi mecanin müesseselerinin 'umur-i maliyesi'nin Sıhhiye Nezareti denetimi dışında tutulması (Md. 4),⁴⁹ ruh hastalarının bakım ve sağaltım giderlerinin hangi makam(lar) tarafından karşılanacağı sorusunu cevapsız bırakmaktadır? Ruh hastalarına bakım olanaklarının yeterli düzeyde sağlanamadığı Layihâ'nın 21. Maddesi ile kabul edilerek ve vilayet ve liva yönetimlerinin en çok on yıl içinde, Sıhhiye Nezareti tarafından hazırlanan planlara uygun ruh sağlığı kurumlarını oluşturmak için bütçeler hazırlamaları yasa gereği haline getirilmiştir. Bu durumda, bimarhane ödenekleri de Hususi Muhasebeye (İl Özel İdarelerine) bırakılmış olmaktadır.

Ruh sağlığı ile ilgili tartışmalarda sürekli gündeme gelen, hastaların uğraşlarına ayrılmış 'imalathane ve çiftlikler' ile çalışma alanlarındaki uygulamaların ayrı bir nizamname ile düzenleneceği belirtilmiştir (Layihâ, Md. 19). Yeni Kanunla, bimarhanelerin dahili nizamnameleri gözardı edilmiş; bu kurumların bütün nizamname ve talimatnameleri ilga edilerek, merkezi bir yönetim biçimi tasarlanmıştır. *Mecanin ve Mecanin Müessesatı Hakkında Kanun*'un yürütülmesi Sıhhiye Nezareti'ne bırakılmamış; Kanunun icrasına Dahiliye, Adliye ve Sıhhiye Nazırları birlikte memur edilmişlerdir (Md. 25).⁵⁰

Layihâ'nın 24. Maddesine göre, bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olan 1876 *Bimarhaneler Nizamnamesi* ve 'mecanin müessesatı' ile ilgili tüm kanunlar, nizamnameler ve talimatnameler ilga edilmiş (geçersiz) olacaktır. 25 maddelik Layihâ'nın, bölümlenmesi, madde sıralaması, 22 maddelik *Bimarhaneler Nizamnamesi* ile benzerlikler taşımaktadır. Layihâ'da bimarhane yöneticileri ve personel ile ilgili iki maddelik ceza hükmü yer

⁴⁸ Ör. Avni Mahmud, *Muhtasar Emraz-ı Akliye*, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1327/1911, (Zeyl) s. 475-482, 'Usul-i muayene ve isticvab-ı mecanin'.

⁴⁹ Evkaf Nezareti'ne bağlı olan Manisa Bimarhanesi'nde 1913 yılında 116 'mecnun' yatmaktadır, fakat bimarhanenin bir tabibi yoktur, N.N. Yörükoğlu, *Manisa Bimarhanesi*, İstanbul, İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü yay., no. 37, 1948, s. 41-43.

⁵⁰ Layihânın hazırlandığı tarihte, Dahiliye ve Sıhhiye Nazırı (aynı zamanda Maliye Nazırı vekili) Talat Paşa'dır. Dr. A. Adnan Adıvar ise, Sıhhiye Nezareti Sıhhiye Müdür-i umumisi vekilidir.

almaktadır (Layiha, Md.17-18). Bimarhaneler Nizamnamesi'nin son üç maddesi benzer şekilde ceza hükümlerine ayrılmıştır (*Bimarhaneler Nizamnamesi*, Md. 20-21-22). Diğer yandan, Bimarhaneler Nizamnamesi'nin Fransızca metninin 'Kanun' (*Loi corcernant le regime des aliénés dans l'Empire Ottoman*) olarak adlandırılması ve 1917'de hazırlanan 'Kanun Layihası'nın 1876 Nizamnamesinin yerini alacak olması, gerçekte Bimarhaneler Nizamnamesi'nin bir yasa olarak algılandığını kanıtlamaktadır.

İncelenen iki taslağın *Bimarhaneler Nizamnamesi* ile karşılaştırılması belirli başlıklarda önem kazanmaktadır: Nizamname'ye göre, evlerde bir mecnun varsa ve ailesi onu bağlamaya mecbur kalmışsa, aile durumu hükümete haber vermek zorundadır (*Bimarhaneler Nizamnamesi*, Md.2). Talimatname'de bu hüküm hem değiştirilmiş hem de ayrıntılandırılmıştır. "İhbar-ı mecburi" başlığı altında, ilgili görevlilerin kendi sınırlarında ve köylerde bulunan ve cinnet belirtileri gösteren hastaları Sıhhiye Müdiriyet-i Umumiyesi'ne bildirmesi istenmektedir (Talimatname, Md. 7). Talimatname, bu tür durumlar için mutlaka bir ihbarnamenin, gerekli diğer bilgileri içeren evrakla beraber Sıhhiye Müdiriyet-i Umumiyesi'ne gönderilmesini şart koşmuştur. Öte yandan Layiha'da bu türden açık ve zorunlu bir hüküm bulunmamaktadır; yalnızca yerel yönetimler tarafından, hastalığı nedeniyle asayiş açısından bir tehlike oluşturduğu beyan edilen kişilerin ilgili tabipler (adli tabip, hükümet veya belediye tabibi) tarafından muayene edildikten sonra bimarhaneye gönderilmesine karar verilirse, bu durumdaki kişiler cebren gönderilebilir, denilmektedir (Layiha, Md. 8).

Talimatname ve Layiha metinleri, içerikleriyle bir bütün olarak incelendiğinde, *Bimarhaneler Nizamnamesi* ile bazı noktalarda benzerlik göstermekle birlikte daha ayrıntılı ve yeni bir takım düzenlemelere yerildiği görülmektedir. Bunda şüphesiz, 1876 Nizamnamesi'nin tam olarak uygulanamaması ya da görülen aksaklıklar ve yeni hukuki düzenlemelere duyulan gereksinim etkili olmuştur. Dr. Luigi Mongeri, *Bimarhane Nizamnamesi*'ni 1838 Fransız Akıl Hastaları Kanunu'ndan aktararak hazırlarken, uygulamanın bazı ekler ve düzenlemeler gerektireceğini öngörmüştür.⁵¹ İncelediğimiz Layiha ve Talimatname (ile ekindeki sorular) zorunlu bir uyarılmanın tarihsel parçaları olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda hatırlanması gereken, aynı dönemde Süleymaniye Bimarhanesi'nden başka, İstanbul'da değişik millet ve cemaatlere ait dört akıl hastanesinin daha

⁵¹ L. Mongeri, a.g.y., s. 17, '...Nous joignons à ces considerations un projet de loi déjà en vigueur en Europe, et modifié selon les besoins du pays . Il fera mieux comprendre où se trouvent les lacunes qu'on doit combler et quels avantages on retirera de l'application d'une loi aussi essentielle, aussi urgente et humanitaire.'

bulunduğudur.⁵² Süleymaniye (daha sonra Toptaşı) devlet bimarhanesi ‘bimarhane-i amire’ niteliğindedir ve bütün milliyet ve dinlerden hastalar buraya yatırılabilir. Bimarhane ve mecinin ile ilgili olarak çıkarılan nizamname ve talimatnameler devlet bimarhanelerinde geçerli olduğu halde, diğer bimarhaneler kendi – çoğunlukla yazılı olmayan – kurallarına göre hasta kabul etmektedirler.⁵³ Mongeri, bu kurumlardaki ‘kepezeliklerin bizzat cemaatler tarafından bir sır perdesiyle örtüldüğü’ kanısındadır.⁵⁴ Ve devlet, özellikle cemaat kurumlarında yaşanan sorunlara ilgisizdir.⁵⁵

Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti’nin kuruluşu (1914) ve ‘Şişli Müsamereleri’ ile başlayan tartışmalar

Türkiye’de ruh sağlığı ve ruh hastalıklarının yönetimi konusundaki tartışmaların İkinci Meşrutiyet sonrasında yoğunlaştığı görülmektedir.⁵⁶ İnceleme konusu olan Talimatname ve Layiha’nın kaleme alınması sürecinde, iki gelişmenin etkili olduğu düşünülebilir: Birincisi, dönemin akliye ve asabiye hekimlerinin biraraya gelerek oluşturduğu *Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti*’nin kuruluşu; diğeri ise, Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul’da elkonulan Fransız Lape (La Paix) Hastanesi’nde Dr. Mazhar Osman (Uzman) öncülüğünde başlatılan ve ‘Şişli Müsamereleri’ olarak anılan nöropsikiyatri toplantıdır.

⁵² Dr. Mongeri, İstanbul’daki bimarhaneleri (i) Süleymaniye, (ii) Balıklı Rum, (iii) Yedikule [Sürp Pırğıç] Ermeni, (iv) Ermeni Katolik [Sürp Agop], (v) Sœurs de Charité [La Paix] olarak saydıktan sonra, bu hastanelerin hiç birinin ruh hastaları için uygun olmadığını belirtmektedir: ‘*Tous ces établissements qui existent depuis plusieurs années renferment dans leur ensemble un chiffre de huit à neuf cents aliénés et en reçoivent presque autant dans le cours de l’année, de manière que dix-sept à dix-huit cents personnes sont annuellement privées de leur liberté pour un temps plus ou moins long, et peuvent surtout être soumises impunément aux traitements les plus barbares, non-seulement justifiés, mais rendus même nécessaires pour la guérison de la maladie*’, L. Mongeri, a.g.y., s. 8.

⁵³ L. Mongeri, a.g.y., s. 9, ‘*Le simple ordre du chef de la communauté de qui relève l’asile suffit: et cet ordre, on peut se le procurer très-facilement, selon le caractère des personnes qui demandent. Or, il arrive parfois que personnes intéressées abusent de cet ordre de choses de ces chefs et obtiennent ainsi des ordres de réclusion qui deviennent en réalité des lettres de cachet.*’

⁵⁴ L. Mongeri, a.g.y., s. 14-15.

⁵⁵ L. Mongeri, a.g.y., s. 10, ‘*D’abord le gouvernement impérial ne s’occupe jamais d’eux. Jamais, il n’ordonne aucune visite officielle pour reconnaître leur état, pour s’enquérir de la qualité et du nombre des personnes enfermées, du traitement qu’elles y subissent, et surtout des causes qui ont occasionné ou occasionné leur séquestration. Et si, par hasard, il lui arrive d’ordonner la visite de ces établissements, il le fait toujours sur la plainte de quelque personne intéressée, jamais par sa propre initiative, comme si en exerçant son droit si légitime de surveillance et de contrôle, il craignait de violer les privilèges octroyés aux différentes communautés.*’

⁵⁶ G. Koptagel-İlal, ‘Son 100 yılda Türkiye’de genel çizgileriyle psikiyatri ve psikosomatik hekimliğin gelişimi’, *Cerrahpaşa Tıp Fak. Derg.* 12 (3) 1981, s. 355-372.

Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin kuruluş çalışmaları İkinci Meşrutiyetten hemen sonra başlamış,⁵⁷ fakat dernek ilk toplantısını 1914 yılında, Toptaşı Bimarhanesi başhekimi Dr. Avni Mahmud'un çağrısı üzerine yapabilmıştır. 16 Ekim 1914 tarihinde yapılan bu toplantıya, 12 kişi katılmıştır.⁵⁸ Dönemin akliye ve asabiye hekimlerinin (nöro-psikiyatri uzmanları) katıldığı toplantıda, önce derneğin adı ile ilgili kavramlar tartışma konusu olmuş, 'Tababet-i akliye', 'Tababet-i ruhiye,' 'Tababet-i akliye ve asabiye,' 'Akıl ve Sinir Hastalıkları Cemiyeti' gibi isimler önerilmiştir. Henüz resmi kuruluşu gerçekleşmemiş olan derneğin başkanlığına Dr. Avni Mahmud, ikinci başkanlığa ise Dr. Raşid Tahsin (Tuğsavul) seçilmiştir. 20 Kasım 1914'te yapılan ve Cemiyetin tüzüğü'nün tartışıldığı ikinci toplantının ardından,⁵⁹ İttihat ve Terakki iktidarının, Birinci Dünya Savaşı süresince dernek toplantılarını yasaklaması nedeniyle, 'Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin genel kurulları yapılamamıştır.⁶⁰

Dernek, 1918 yılında *Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti* (OAAC) adıyla resmi kuruluşunu tamamlayabilmiş, 18 Mayıs 1918'de düzenlenen üçüncü toplantıda, başkanlığına Dr. Mazhar Osman seçilmiştir.⁶¹

⁵⁷ '...Bazı mesaili tezkir etmek üzere ayda, hiç olmazsa iki ayda bir ictima eden bir *Emraz-ı Akliye ve Asabiye Cemiyeti* olsa, ortada bir sui-tefehüm olmadan hüsnî neticeye vasil olunur. Zaten, keyfiyeti muhterem meslekdaşlarımızdan Avni [Mahmud], [Haçik] Boğosyan ve [Yorgo] Zilanaki Beyler de düşünmektedir', Mazhar Osman, 'Bimarhanelerimiz', *Tebabet-i Hazıra*, [birinci sene] numero 20, 16 Kanunevvel 1325/29 Kanunevvel [Aralık] 1909, s. 302-303.

⁵⁸ Avni Mahmud Bey (Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Meclis-i Ali-i Sıhhi Azası), Raşid Tahsin Bey (Tıp Fakültesi, Seririyatı Akliye ve Asabiye Muallimi, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmanıye ve Meclis-i Ali-i Sıhhiye Azası), Mazhar Osman Bey (Haseki Mecanin Müşahedehanesi Sertabibi ve Haydarpaşa Hastanesi Tabib-i Mütihazsası), Vasfı Bey (Tıp Fakültesi, Tıp Kanunu Muallim Muavini, Meclis-i Ali-i Sıhhi Azası), Galip Ata Bey (Haseki Nisa Hastanesi Sertabib Muavini ve Emraz-ı Asabiye Mütihazsası), Zilanakis Bey (Rum [Yedikule] İspitalyası Emraz-ı Akliye Hastanesi Mütihazsası), Ali Muhlis Bey (Bimarhane [Toptaşı] Sertabib Muavini), Niyazi Bey (Bimarhane Tabibi), Lütfi Bey (Bimarhane Tabibi), Tahir Bey (Bimarhane Sertabib Muavini), Şuayib Bey (Gümüşsuyu [Asker] Hastanesi Etibbasından ve Emraz-ı Akliye Mütihazsası), Nuri Bekir Bey (Darüşşafaka Tabibi ve Emraz-ı Asabiye Mütihazsası).
<http://www.turknoropsikiyatri.org/default.aspx?pfm=staticHTML&shfn=dernekTuzuk>

⁵⁹ *Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti Nizamnamesi*'nin sonunda 'ictimai atide evvela cinnetin tarifi, saniyen fennen ve kanunen mecnun addedilecek eşhasın evsaf-ı mümeyyezesinin tayini, [salisen] emraz-ı akliyenin taksimi ve istilahatı-ı fenniyenin Türkçe mukabillerini vaz'ı hususlarının taht-ı müzakere ve mübaheseye alınma[sı]' gündemine yer verilmiştir. K. Dağyolu, 'Türk Nöropsikiyatri Cemiyetinin kuruluşu', *Acta Neuro-Psychiatrica* (İstanbul), c. 5, sayı 5-6, 1957, s. 85-86.

⁶⁰ Dr. Fahrettin Kerim'e göre: 'Cihan Harbi esnasında Türklere eline geçen Şişli Fransız Bimarhanesi, Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi haline kalbedilerek sertababetine Prof. [Muallim] Mazhar Osman getirilmiştir. Aynı suretle Emraz-ı [sic] Akliye ve Asabiye Cemiyeti de canlandırılmış ve programı yeni baştan gözden geçirilerek, Müderris Raşid Tahsin fahiye riyasete, Prof. Mazhar Osman riyasete getirilerek gençlerden mürekkep bir idare heyeti vücuda getirilmiştir', F.K. Gökay, 'Türk psikiyatrisinin sosyal hizmetleri ve Türkiye'de muhtelif akıl, sinir klinik ve müesseseleri', *Cumhuriyetin 15inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk On Sene*, [yay.haz. M.O. Uzman] İstanbul, Kader Matbaası, 1938, içinde s. 242.

⁶¹ Derneğin adı ile birlikte tüzüğü de değiştirilmiştir, bkz. *Muaddel Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul, [y.y.] 1335/1919. Mazhar Osman, 'Osmanlı Tebabet-i Asabiye ve

Bir sonraki toplantıda Mazhar Osman'ın Cemiyet başkanlığını kabul etmeyen ve Dr. Avni Mahmud'un başkanlık etmesini isteyen Dr. Raşid Tahsin'in bu teklifi reddedilince, aynı yılın Aralık ayında *Tababet-i Ruhiye Cemiyeti* adıyla ikinci bir mesleki dernek kurulmuştur. Toplantıları daha çok, Raşid Tahsin'in Haydarpaşa Tıbbiyesi'ndeki kliniğinde düzenlenen *Tababet-i Ruhiye Cemiyeti*, faaliyetine 1926 yılına kadar devam edebilmiştir.⁶² *Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti* ise, Cumhuriyetten sonra *Türk Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti* almıştır. Mazhar Osman'ın, 1951'de ölümüne kadar başkanlığını yaptığı cemiyet, halen *Türk Nöropsikiyatri Derneği* adıyla çalışmalarını sürdürmektedir.⁶³

Türkiye'de nöropsikiyatri uzmanlarının mesleki örgütlenme sürecinde ortaya çıkan bu ikili yapı ve tartışmaların, 1915-1917 arasındaki dönemde kaleme alınan iki metni nasıl ve ne ölçüde etkilediğine dair elimizde, doğrudan diyebileceğimiz veriler olmamakla beraber, tartışma ve karşıt görüşlerin ruh sağlığı yönetimi ve yasal düzenleme çalışmalarını şekillendirmiş ve yönlendirmiş olduğu muhakkaktır.⁶⁴ Bir diğer çelişki, yine İkinci Meşrutiyet'ten

Akliye Cemiyeti'nin ilk fenni celsesinde, Teşrinievvel 334-918 celsesi', *İstanbul Seririyatı*, Birinci sene, numero 3, 1 Temmuz 1335 [1918], s. 39-45.

62 E.K. Unat, 'Osmanlı Devletinde tıp cemiyetleri', *Osmanlı İlimi ve Mesleki Cemiyetleri* (I. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı), yay.haz. E. İhsanoğlu, İstanbul, IRCICA yay., 1987, s. 37.

63 K. Dağyolu, 'Türk Nöropsikiyatri Cemiyetinin kuruluşu', *Acta Neuro-Psychiatrica*, c. 5, sayı 1-2, 1957, s. 19-26; sayı 5-6, s. 82-89; c. 7, sayı 1-2, 1959, s. 66-90; Ş. Erkoç, 'Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin kuruluş zabıtları', *VI. Türk Tıp Tarihi Kongresi, 22-24 Mayıs 2000, İzmir, Program ve Bildiri Özetleri*, İzmir 2000, s. 91. Dernek, 30.12.1937 tarihinde 'Türk Nöro-Psihiatri Cemiyeti' adını almıştır. http://www.turknoropsikiyatri.org/BilgiDosyaları/kurulus_ilkcelse.pdf (Erişim: 23.4.2013).

64 Dönemin psikiyatri kitaplarındaki terminoloji ve retorik bu konuda bir fikir verecek niteliktedir: krs. Mazhar Osman [Uzman], *Tababet-i Ruhiye*, [1. bs.] c. 1, İstanbul, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, Tababet-i Hazıra Kitabhanesi, 1325-1909, c. 2, 1326-1910 ile Raşid Tahsin [Tuğsavul], *Seririyat-ı Akliye Dersleri*, İstanbul, Arşak Garoyan Matbaası, 1336/1920. Bununla birlikte, Türk ruh hekimleri Kraepelin okuluna bağlılıklarını her fırsata ilan etmişlerdir: 'Wenn man die Geschichte der Psychiatrie in der Türkei studieren will, so wird man vor allem den namen E. Kraepelin finden. Der erste Professor für Psychiatrie in der Universität Konstantinopel Prof. Rachid Tahssin, der die moderne Psychiatrie in der Türkei ins Leben gerufen hat, ist ein Schüler Kraepelins; ebenso Prof. Mazhar Osman, Direktor der hiesigen Irrenanstalt, der die Psychiatrie bis auf die neuesten Entdeckungen studiert hat und vorträgt, sowie das hiesige wissenschaftliche Institut gegründet hat, hat gleichfalls von der Schule Kraepelins geschöpft. Diese Professoren haben immer die Einteilung Kraepelins angewandt, und ihre Schüler, die jetzigen jungen Spezialisten für Psychiatrie, verfolgen dieselbe Einteilung.' İhsan Şükrü [Aksel], Fahreddin Kerim [Gökay], 'Die Geschichte der Psychiatrie in der Türkei', *Festschrift Kraepelin. Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, Bd. 84, 1926, s. 406-407. Aynı yıllarda Alman psikiyatrisindeki gelişmeler için, bkz. E.J. Engstrom, *Clinical Psychiatry in Imperial Germany: A History of Psychiatric Practice*, Ithaca, Cornell Univ. Press, 2003. Dr. İzzeddin Şadan ise, Türkiye'de Avrupa psikiyatrisinin izlenebildiği kanısında değildir: '[Raşid Tahsin] Tıbbiye-i Mülkiyenin muktedir akliye hocası ve [Emmanuel] Regis'in talebesi [Ali] Rüştü Paşa'dan beri teessüs etmekle olan akli hastalıkları ilmini, göya Kraepelin'den öğrendiğini sandığı gazabetlerle dolduran, gülünç, tafrafürüş, sathi, tibbin mülhem olduğu ilim usullerinden uzak bir ucube haline soktu (...) Bazı akliyeciler Mütarekenin ilk senelerinde mahkemelere düştüler... Ellerine geçirdikleri birkaç sertababet dolayısıyla sanki kendilerini büyük adam sanan bazı akliyeciler, ortaya 'mektef farkları ve telakkileri' atarak şubeyi baltalamaktan hali kalmadılar. Mektef farkları ilmi telakkilerin uyuşmamasından ileri gelirse anlarım. Fakat, mektef telakkisinden,

başlayarak adli tıp uzmanları ile ruh hekimleri arasında yaşanmaktadır.⁶⁵ Hatta, Talimatname'nin hazırlanmasında 'akliye ve asabiyeciler'in, Layiha'da ise 'adli tabipler'in rol aldığını; iki meslek gurubunun bu konudaki çalışmaları karşılıklı olarak engelleyip etkisizleştirdiği önerilebilir.⁶⁶ Dönemin adli tabiplerinin önde gelen ismi Tababet-i Adliye Encümeni reisi ve Tıbb-ı Kanuni Müderrisi Dr. Bahattin Şakir'dir.⁶⁷

Dönemin akliye ve asabiye hekimleri arasında gerçekleşen diğer bir tartışma ise, Lape Hastanesi'nin Bimarhaneye devri sürecinde ortaya çıkmıştır. Hastanenin İstanbul Şehremaneti'ne (Belediye) devrini, ve bir kısmını müşahedehane bir kısmını ise akliye ve asabiye hastanesi olarak yeniden düzenlenmesini koordine etmek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Sıhhiye Müdiriyyet-i Umumiyesi Heyet-i Teftişiyeye Reisi Dr. Tevfik Rüştü (Aras) başkanlığında, Şehremaneti Heyet-i Sıhhiye Müdürü Rıza Nuri, Darülaceze Müdürü ve Sertabibi Nazmi, Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Avni Mahmud ve Haseki Mecanin Müşahedehanesi Sertabibi Mazhar Osman'dan oluşan komisyon, yaptığı inceleme sonucunda, devir süreci ve sonrasında yapılması gerekenlerle ilgili 12 maddelik bir rapor hazırlamıştır. 30 Eylül 1915 tarihli komisyon kararlarına göre, Şişli Müessesesi'nin bir kısmı müşahedehane, diğer kısmı ise bimarhane olarak kullanılacak; Haseki Mecanin Müşahedehanesi, personel ve hastalarıyla birlikte müessesenin müşahedehane bölümüne devredilecektir.

farklarından bahsedenlerin akliye kültürü 'alaylı bir mütehasıs' olmaktan ileri gitmiyordu. Çünkü Garpten feyz almadılar. İhtisaslari kendi kavli-i mücerretlerinde kalıyor, İktidarları ise, teşhislerinin yanlışlıkları ve tenakuzlarıyla tekzip ediliyordu', İ.Ş. [Biril], 'Dr. Raşit Tahsin öldü - Ötülere ancak hakikati borçluyuz', *Yeni Adam*, No. 115, 12 Mart 1936, s. 5.

65 Mazhar Osman, ruh sağlığının yalnız psikiyatrlar tarafından değerlendirilebileceğini savunmaktadır: 'Adli Tıp Müessesesi bize Meşrutiyetin mevsimsiz bir hediyesidir. Meşrutiyetin başlangıcında Paris'te birkaç sene çalışan Türk gençlerinin inkılab hükümetine, biz de bunu yapmalıyız diye, beceriksizce ve iyice bilmeyerek açtığı bir müessesedir (...) Hepsinden ziyade göze batan Mecanin Müşahedehanesi idi. Burası her hususta yaya idi... Toptaşı tımarhanesine gönderilmezden evvel hastalar günlerce, aylarca burada barınır, haftada gelişigüzel bir hekim müesseseye uğrar, çok defa başgardıyanın rey'i ile, mühim bir şey yokmuş diye, hastaların yüzünü bir görmeden vizitesini ikmal etmiş olurdu. Burada müşahedesini biten hasta Tıbbi Adli Meclisine gönderilir, onu müşahede eden hekimin mütalaasına bile lüzum görülmeden Meclisce rapuru tanzim edilirdi.', M.O. Uzman, 'Bizde adli tıp (I)', *İstanbul Seririyatı*, sene 29, no. 4, Nisan 1947, s. 29-34.

66 Mazhar Osman, incelediğimiz Kanun Layihasını nasıl engellediklerini şöyle açıklamaktadır: 'Fransa'da bulunmuş arkadaşlarım bu gibi bilgileri Şurayı Devlete kadar duyurmuşlar ve kanun haline koymaya çalışmışlardı. Sıhhat Müdürlüğünde bulunan Dr. Adnan Adivar, tababeti ruhiye mütehasısı olmadığı halde, bu tekliflerin garabeti karşısında layihayı bana göndermiş ve mütalaamı sormuştu. Ben de hakikati bütün çıplaklığıyla yazdım, kendisi mütalaalarımın doğruluğuna kanaat getirerek layihayı durdurmuştu. Lakin, Mütareke senesinde eski arkadaşlar bu arzularını yapmak istediler, kısmen de becerdiler...', M.O. Uzman, 'Deli masalları', *İstanbul Seririyatı*, sene 29, no. 5, Mayıs 1947, s. 53.

67 'Merhum Bahaeddin Şakir Bey' [nekroloji], *Darülfünun Tıp Fak. Mecm.*, c. 4, sayı 3, Haziran 1338 [1922], s. 210-211; H. Çiçek, *Dr. Bahattin Şakir. İttihat ve Terakki'den Teşkilatı Mahsusa'ya Bir Türk Jakoben'i*, [1. bs.] İstanbul, Kaynak yay., 2004. Dr. Bahaeddin Şakir 1918 Kasımında Türkiye'den ayrılınca, Tıp Fakültesi Tıbb-ı Kanuni Müderrisliğine Dr. Vasfi Bey atanmıştır.

Raporun üçüncü maddesi, Şişli Müessesesi'ni, Belediye tarafından yönetilmekle birlikte, ücretli ve iyileşebilir durumdaki hastaların girebileceği sağlık kurumu haline getirmektedir. Buna göre Haseki Mecanin Müşahadehanesi, Toptaşı Bimarhanesi ve Darülaceze'de bulunan ve iyileşebilecek durumda olan hastalardan, ödeme gücü bulunanlar, ücretlerine uygun şekilde Şişli Müessesesi'nin bimarhane kısmına nakledilecektir. Ödeme gücü bulunmayanlar ise bimarhane kısmında ayrı bir bölüme yerleştirilecektir. Şişli Lape Hastanesi'nde, Haseki Mecanin Müşahadehanesi'nde, Toptaşı Bimarhanesi ve Darülaceze'de bulunan, tedavileri tıbben mümkün olmadığı saptanan akıl hastalarından ücret ödeyemeyecek durumda olanlar ise, Toptaşı Bimarhanesi'nde kalacak; ödeme gücü olanlar Şişli'ye nakledilecektir.⁶⁸

Şişli Müessesesi, Şehremanetine bağlı akliye ve asabiye hastanesi olarak yeniden düzenlenirken en önemli ayırım bu 3. madde ile şekillenmiştir. Maddenin sonunda ifade edildiği şekliyle, *'işbu tasfiye itibariyle Toptaşı Bimarhanesi gayri-kabil-i tedavi ve bi-kudret mecnunların bir daire-i mahsusası olacaktır'*.⁶⁹ Diğer bir deyişle, Toptaşı Bimarhanesi artık tedavi edilmesi mümkün olmayan ve ödeme gücü de bulunmayan yoksul ve çaresiz hastaların mekanı olacaktır.⁷⁰ Toptaşı Bimarhanesi Başhekimi Dr. Avni Mahmud, komisyonun bu son kararına karşı çıkmıştır.

Lape'nin devir sürecinde, akıl hastaları arasında ilk defa olarak 'ödeme gücü olan/olmayan ve ücretli/ücretsiz' sınıfları oluşturulmuş; 'iyileşebilir ve iyileşemez' gibi kategorik nitelermeler yapılarak komisyon zabıtlarına geçirilmiştir. Belediyeye bağlı resmi bir ruh ve sinir hastalıkları hastanesi olarak Şişli Müessesesi'nde fiili olarak bu ayırım, hasta kabul ve red uygulamalarına yansımıştır.

1915 tarihli Talimatname'de, ruh sağlığı ile ilişkili kurumlar üç gruba ayrılmıştır: doğrudan mecaninin tedavisine mahsus 'bimarhaneler', genel hastanelerin içinde yer alan ve ruh hastalarına ayrılmış olan koğuşlar ya da bölümler, ve bunların dışında yer alıp tedavilerinden ümit kesilmiş, iyileşmesi mümkün olmayan ruh hastalarını kabul eden hastahaneler. 1917 yılında kaleme alınan Layiha'da ise, ruh sağlığı ile ilişkili kurumlar kabaca ikiye ayrılmıştır: birincisi mecanine mahsus olan resmi ve özel hastaneler, ikincisi ise resmi veya özel sağlık kuruluşlarında mecanine ayrılmış bölümlerdir. Özellikle layihada yer alan ve metnin farklı yerlerinde tekrarlanan 'resmi' ve 'hususî' kurum ayrımı

⁶⁸ BOA. DH. UMVM 95/12, 17 Eylül 1331 [30 Eylül 1915].

⁶⁹ BOA. DH. UMVM 95/12, 17 Eylül 1331 [30 Eylül 1915].

⁷⁰ Avrupa ülkelerinde benzer bir uygulama vardır: 19. yüzyılın ilk yarısında, İngiltere'nin hemen her bölgesinde yoksul ruh hastaları için 'Pauper Lunatic Asylum' adı verilen kuruluşlar açılmıştır, bkz. J. Crammer, *Asylum History: Buckinghamshire County Pauper Lunatic Asylum - St. John's*, London, Royal College of Psychiatrists, 1990.

dikkat çekicidir. Şişli Lape müessesesi ise karma bir yapıya sahiptir ve Birinci Dünya Savaşı süresince öyle kalacaktır.

Lape Hastanesi'nin devir süreci ve sonrasındaki gelişmeler bir ölçüde Türkiye'de psikiyatrinin gelişme eğilimlerini belirleyici nitelikte olmuştur. Şişli Müessesesi olarak anılan yeni kuruma başhekim tayin edilen Mazhar Osman, burada asistanlarıyla bir ekip oluşturmuş ve daha sonra aynı kadro Mazhar Osman'ın 1920 yılında Toptaşı Bimarhanesi'ne başhekim tayin edilmesiyle birlikte buraya taşınmıştır. Şişli Müessesesi'nde görev yaptığı dönemde Mazhar Osman düzenlediği toplantılar ve çalışmalarını öne çıkararak, nöropsikiyatri alanında Türkiye'de mutlak söz sahibi olmuştur. Şişli Müsamereleleri olarak adlandırılan toplantılara yalnızca hekimler değil, Abdülhak Hamit, Süleyman Nazif, Hüseyin Rahmi gibi edebiyatçılar da katılmıştır.⁷¹ Bu toplantılar psikiyatrinin diğer disiplinler ve kamuoyu ile ilişkisini güçlendirmiş ve popülerleşmesine katkıda bulunmuştur.

Aynı yıllarda kamu hekimlerinin psikiyatri bilgilerinin yenilenmesi için bir 'Tıbb-ı akli' programı hazırlanmıştır.⁷² Ders başlıkları şöyle belirlenmiştir:

1. Alelumum müşahede, temaruz, tababet-i akliyenin tıb kanunu [adli tıp] nokta-i nazarından hidematı, teşhis-i mecanin.
2. Felc-i umumi-i müterakki-yi mecaninin envaı ve teşhis-i tefrikleri.
3. Tıb Fakültesi Seririyat-ı Akliyesini ziyaret, alelumum ve hususi emraz-ı akliye ve asabiye musabinine mahsus tedavihane ve sanatoryumlar ve bunlara aid mütalaat.
4. Da'ül-kuulün envaı ve teşhisi ve teksir-i nüfusa dair mütalaat.

Layiha'da 'resmi hekimler'in yetkilerinin genişletilmesinin önemli bir nedeni de savaşın yol açtığı ruhsal sorunlar olmuştur.⁷³

Özetle, Türkiye'de ruh hastalıkları yönetimi ile yasa çalışmalarının yoğunlaştığı dönem, aynı zamanda nöropsikiyatri alanında kurumsal ve örgütsel düzeyde tartışmaların ve gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. İncelenen

⁷¹ Dr. Mazhar Osman, aynı dönemde bu olgu sunumlarını bir dergi içinde yayımlamıştır, Ş. Erkoç, 'İlk Türkçe nöropsikiyatri dergisi: Şişli Müessesesinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleleri', *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 10 (2001), s. 119-137.

⁷² Etibba-yı resmiyenin tevsi-i malumatı için tesisine lüzum görülen ilmi derslere dair Sihhiye-i Müdiriyyet-i Umumisi'nin Dahiliye Nezaret-i Celilesi'ne takdim ettiği esbab-ı mucibe layihası, [Şehremaneti Sihhiye Müdiriyyet-i Umumisi], *Sihhiye Mecmuası*, yıl 1, sayı 1, 1329 [1913], s. 25.

⁷³ OAAC Kongresinde bu konuya Dr. Nazım Şakir [Şakar] değinmiştir: 'Harb-i umumide her orduda ancak bir tek mütehassıs [psikiyatr] bulunuyordu, ve bu tabii gayr-i kafi idi. Bununla beraber, maalesef çok vekayi-i adliye müteahhasısın mütealası alınmaksızın hüküm giydi. Mesela, fırar vakalarında hiçbir nefer muayeneye izam edilmedi', 'Tababet-i Akliye ve Asabiye Kongresi', *İstanbul Seririyatı*, Birinci sene, numero 7, 1 Teşrinisani 1335 [Kasım 1918], s. 138. Ayrıca bkz. Y. Yanıkdağ, *Healing the Nation: Prisoners of War, Medicine and Nationalism in Turkey, 1914-1939*, Edinburgh, Edinburgh Univ. Pr., 2013, s. 177-191, vd.

Talimatname ve Layiha metinleri, birbiriyle ilişkili iki sürecin, ruh hastalıkları yönetimi ve yasaları alanında varolan boşluk nedeniyle yeni düzenlemelere duyulan gereksinim ile İkinci Meşrutiyet sonrasında akliye ‘tababet-i ruhiye’ ve asabiye alanında giderek artan bir iktidar/güç mücadelesi sürecinin ürünüdür.

Ruh Sağlığında Sonuçlanmayan Tasarılar

Türkiye’de ruh sağlığı alanındaki ilk düzenleme olan *Bimarhane Nizamnamesi* 1870 yılından önce hazırlanmış ise de, ancak – Süleymaniye Bimarhanesi’nde çıkan büyük kolera salgınında sağ kalan – hastaların Toptaşı Bimarhanesi’ne taşınmasından sonra, 1876’da çıkarılabilmektedir.⁷⁴ Aynı yıllarda Toptaşı Atik Valide darüşşifasına birkaç koğuş eklenmiş, ama yönetim biçimindeki karmaşa önlenememiş; akıl hastalarının bimarhanenin diğer sakinlerinden ayrımı bile yapılamamıştır.⁷⁵ Bundan yaklaşık kırk yıl sonra *Toptaşı Bimarhanesi ile Mecanin Müşahedehanesi Talimatnamesi* yayımlanacaktır.

Bu çalışmada, Türkiye’de Ruh Sağlığı alanına ilişkin daha önce yayımlanmış metinlerin özet tanıtlarının yanısıra, ilk defa günışığına çıkardığımız iki yasal düzenleme taslağı incelenmektedir. *Bimarhane ve Mecanine Mahsus Talimat[name]* ile *Mecanin ve Mecanin Müessesati Hakkında Kanun Layihası* aynı dönemin, fakat bir ölçüde farklı anlayışların ürünüdür. İki metin karşılaştırıldığında, 35 maddelik Talimatname’nin alt maddeler ve tanımlarıyla birlikte daha ayrıntılı bir düzenleme ortaya koyduğu görülmektedir. Ek soru modellerinden de anlaşılacağı üzere, Talimatname’de akıl hastaları, akıl hastalıkları ve kurumlar tek bir blok olarak görülmemiş, psikiyatrik ve nörolojik hastalar ve başvuracakları kurumlar için özgül, dikkat edilmesi gereken noktalar ele alınmıştır. Modellerin bir diğer işlevi, hastaların varlığının belgelenmesidir, çünkü yine Dr. L. Mongeri’nin saptadığı gibi, ‘Hükümet, yalnız kimin gerçekten deli olduğunu değil, ama aynı zamanda delilerin kim ve sayılarının ne olduğunu bilmemektedir’.⁷⁶

Kanun Layihası ise doğrudan uygulamaya ve kuruma odaklı, 25 maddelik pratik bir kurguya sahiptir. Talimatname ile Layiha maddelerinin içeriği bir

⁷⁴ L. Mongeri, a.g.y., s. 7, dn. ‘...Mes tristes prévisions exprimées à plusieurs reprises se sont malheureusement réalisées dans le mois d’octobre 1874 [sic]. Une épidémie des plus meurtrières ayant éclaté, on dut évacuer d’urgence Solimanié et on transporta les aliénés à l’ancien hôpital de Toptachi, situé à Scutari. Dans cette établissement on fit les réparations les plus urgentes et l’on construisit dans suite deux nouvelles ailes.’

⁷⁵ L. Mongeri, a.g.y., s. 10-11, ‘...D’autre part, l’organisation même de ces établissements est défectueuse et préjudiciable au dernier degré. Tous ces asiles sont ordinairement attachés aux hôpitaux et un ensemble avec d’autres institutions de bienfaisance où sont recueillis pêle-mêle avec les incurables, les vieillards et les orphelins.’

⁷⁶ L. Mongeri, a.g.y., s. 9.

ölçüde örtüşmekle birlikte, Layiha'da bazı öncelikler sözkonusudur: yeni kurulan Sıhhiye Nezareti'nce hazırlanan Layiha'da teftişler daha sıkı tutulmuş ve ayrıntılandırılmıştır; resmi görevli hekimlerin yetkileri genişletilmiş; Talimatname'den farklı olarak kurumlar ve yöneticileri için kanuni cezalar tarif edilmiştir. Yine Layiha'da yerel yönetimlere ve savcılara yeni yükümlülükler getirilmiş, akıl hastaları için açılmış özel kurumların resmi ruhsat almaları gerekliliği kesinleştirilmiş ve en önemlisi, bu tarihten önce, akıl hastaları ve kurumlarıyla ilgili yayımlanmış tüm kanunlar, nizamnameler ve talimatnamelerin geçersiz olacağı belirtilmiştir. Bunun uygulamada bir boşluk yaratacağı ve *Mecanin ve Mecanin Müessesatı Hakkında Kanun*'un kabulünden sonra –yasada çıkarılması öngörülen iki nizamname dışında– yeni yönetmelikler hazırlanmasının kaçınılmaz olacağı söylenebilir.

Türkiye'de kurumsal psikiyatrinin sorunları ekseninde en çok tartışılan konu, ülkemizin kapsamlı bir 'Ruh Sağlığı Yasası'na sahip olmayışıdır. Osmanlı Devletinde, özellikle İkinci Meşrutiyet sonrasında, akıl hastaları ve akıl hastanelerinin yönetimine ilişkin çeşitli tartışmalar yapılmış; talimatnameler ve kanun tasarıları kaleme alınmıştır. Bu tartışma ve metinler, *Osmanlı/Türk Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti*'nin aktörleri değişmediği halde, 28 Kasım 1929 tarihli *Akliye ve Asabiye Hastaneleri Dahili Talimatnamesi*'nden ileri gidemediği gibi, günümüze kadar geçen sürede de ruh sağlığı konusunda yeni bir yasal düzenleme gerçekleştirilememiştir. Buna karşılık, Türkiye'de 1876'da yayımlanan *Bimarhaneler Nizamnamesi*'ne örnek olarak alınan 1838 tarihli Fransız Akıl Hastaları Kanunu'nun 150 yıldan daha uzun süre yürürlükte kaldığı ve bu ülkede ruh hastalarının bakım ve haklarının aynı yasa ile sağlanabildiği gözönüne alınırsa, kamunun akıl ve ruh hastalıklarıyla ilgili tutumunun yalnız bir yasa sorunu olmadığı düşünülebilir.⁷⁷

Cumhuriyet öncesinde, 1910-1920 yılları arasında hazırlanan bimarhaneler ve mecanin yönetimi ile ilgili metinlerin ruh hastalıkları için,

⁷⁷ Dr. İzzeddin Şadan'ın Fransız Akıl Hastaları Kanunu ile ilgili bir gözlemi: '[Bakırköy'de] tumarhanenin ortasındaki yolun kenarında bazı ziyaretçilerin toplanmış olduğunu ve gülmüşüklerini gördüm. Yaklaştım; hafif mani hastalığına müptela bir hastayı aralarına almış, onun hastalığı icabı olarak savurduğu neşeli sözlere bir de göbek atma ilave ettirerek, eğlendiklerini gördüm. Biraz uzakta hademeler, bakışıp gülmüşüyorlardı. O zaman beni bir düşünce aldı. Kendimi bundan 150 sene önce, Büyük İhtilalden [1879] evvelki Fransa'da sandım. Yani, delinin bir hasta olduğunu henüz anlayamamış bir cemiyete hizmet eden bir tabip olduğumu anladım. Ertesi günden itibaren, maruf üstad Regis'nin kitabında bulduğum ve Pinel'in yetiştirmesi Eskvirol [Esquirol]'ün yaptırdığı ve Fransa'da Ferrus Kanunu denilen 30 Haziran 1838 yarasını tercümeyle başladım. 41 maddeden ibaret olan bu kanun bir şaheserdir. O kadar kıymetli ve geniş, o kadar dahiyane bir görüşle düzenlenmiştir ki, bugün 1947 senesinde bile Fransa'da caridir. Hâlâ değiştiremediler. İşte bu kanunu ben hiçbir şey mukabili olmaksızın, şimdi yerini terketmiş olan bir Vekile, bugün [Yenibahçe] Gureba Hastanesi başhekimisi olan zatın delaletiyle gönderdim. Ne bir teşekkür, ne bir alaka ! Yalnız bir cevap aldım: "Bizim kanunlarımızda bunlar esasen mevcuttur." Doğrusu ben böyle bir kanun bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa, o da bizdeki deliler meselesinin korkunç bir başıboşluk ifade ettiği, her türlü istismara açık olduğu ve hiçbir kanunla müeyyedeleşmiş bulunmadığıdır', İ.Ş. [Biril], 'Bizde deliler', *Büyük Doğu*, c. 3, sayı 59, 18 Nisan 1947, s. 6.

kurumsal olduğu kadar kavramsal geçişleri yansıttığı söylenebilir: 19. yüzyıla kadar ‘mecanin’ (cin uğramış) olarak görülen insanlar, 20. yüzyıl başında akıl (mental) yetilerini yitirmiş hastalar olarak tanınmaya başlanmış; organik nitelikteki ‘maraz-ı dimaği’ tanımı⁷⁸ öne çıkmıştır (Layiha, Md 1.) Aynı yıllarda, Toptaşı Bimarhanesi’ne de, ‘İstanbul Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müessesesi’ adının verildiğini görüyoruz. İncelenen taslak metinler, ruh hastalarından ‘mecanin’ olarak söz edilen son resmi yazılar olmalıdır. Ruh sağlığı kavramının benimsenmesi ve yerleşmesi ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşebilmiştir.

Türkiye, bugün bir Ruh Sağlığı Yasası’na sahip olmayan az sayıdaki devletler arasında sayılmaktadır.⁷⁹ 1990’lı yıllarda, psikiyatrlar tarafından Ruh Sağlığı Yasası için iki taslak hazırlanmıştır. 2000’li yılların başından itibaren yeniden gündeme gelen Yasa için, başta *Türkiye Psikiyatri Derneği* (kuruluşu 1995) olmak üzere, çeşitli kampanyalar düzenlenerek konunun önemine ve aciliyetine dikkat çekilmiştir.⁸⁰ Son olarak, Sağlık Bakanlığı 2006 yılında Ulusal Ruh Sağlığı Politikası Metni’ni, 2011 yılında ise Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı’nı yayımlamış ve bu metinlerde ruh sağlığı ile ilgili yasaların çıkarılması bir hedef olarak konulmuştur.⁸¹

Ruh Sağlığı Yasası, hükümetler, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından tartışılıp üzerinde çeşitli taslaklar ve raporlar kaleme alınmasına rağmen söz konusu çalışmalarda, Türkiye’de geçmişte bu alanda yapılan çalışmalar ve yayımlanmış metinler hiçbir şekilde yer almamıştır. Ruh Sağlığı alanında yazılmış, yayımlanmış kanunlar, talimatnameler, yasa tasarıları ya da taslaklar üzerinde hiç durulmamıştır. Bu makalede yayımladığımız iki

⁷⁸ ‘İbtida, tababet-i ruhiye seririyatında teşrih-i marazi laboratuvarı ihdas olunmuşdu. Maraz-ı dimaği olduğu şübhesisz olan cinnetin dimağda yaptığı tagayyurat arandı...’, Mazhar Osman [Uzman], ‘Mukaddime’, Ahmed Şükrü [Emed], *Mai-yi Dimaği-i Şevki: Teşrih, Fizyoloji, Biyoloji, Teşhis ve Tedavideki Ehemmiyeti*, İstanbul, Kitabhane-i Sudi, 1924, içinde s. 3.

⁷⁹ Ruh sağlığı yasasını çıkaran son ülke Mısır olmuştur, bkz. *Kanun rakam 71 li-sene 2009 bişe'n riaye el-mariz en-nefsi-i Mısr el-Arabiya* (Mısır 71/2009 sayılı Ruh Hastalarının Bakımı Yasası).

⁸⁰ Türk Tabipleri Birliği’yle (TTB) birlikte 18 meslek, uzmanlık, hasta yakını derneğinin 2006 yılında biraraya gelerek oluşturduğu Ruh Sağlığı Platformu, ‘Ruh Sağlığı Yasası – Hemen Şimdi’ isimli bir kampanya başlatmış; Türkiye Psikiyatri Derneği, 2002 yılından itibaren defalarca Sağlık Bakanlığı’na sunduğu taslağın acilen TBMM gündemine alınmasını istemiştir. Türkiye Psikiyatri Derneği, Ruh Sağlığı Yasası ve ilgili yasal mevzuatların olmaması nedeniyle, bu alanda çalışanların görev tanımlarının yapılamadığını ve oluşan yasal boşluğun ise, etik ihlallere ve bireylerin zarar görmesine yol açtığını belirtmektedir. Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi (RUSİHAK)’nin 2010 yılında hazırladığı raporda, Cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemelerin ruh sağlığı alanında hizmet veren resmi kurumları esas aldığı, sonraki süreçte genel bir düzenlemenin yapılamadığı; Ruh Sağlığı Yasası için hazırlanan taslakların ise ağırlıklı olarak tıbbi bakış açısı ile kaleme alındığı ve toplumsal boyutlardan yoksun olduğu için, çağın gerisinde kaldığı; taslağın, sorun yaşayan bireylerin taleplerini karşılamaktan uzak olduğu belirtilmektedir. http://www.rusihak.org/images/files/Rusihak_zihin_ruh%20sagligi_yasasi_ikeleri.pdf; (İnternet erişimi: 31.03.2013).

⁸¹ *Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023)*, Ankara, T. C. Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 67.

metin yaklaşık yüz yıldır süregelen tartışmaların tarihine belgesel bir katkı niteliğindedir.

EK I

Bimarhane ve Mecanine Mahsus Talimat[name]’nin Soru Modelleri **Mecanin, Büleha, Fedma ve Sar’ahlara Mahsus Tabladır (*Feuille nominatrice*)⁸²**

Model - I

- 1) İsim ve şöreti
- 2) Sin
- 3) Mücerred, müteehhil, dul veya mutallaka olduğu
- 4) Sanatı
- 5) Tarih ve mahall-i veladet
- 6) Mesken
- 7) Milliyet
- 8) Tabiyeti
- 9) Mensub olduğu mezheb
- 10) Taht-ı vesayetde olub olmadığı, olduğu takdirde ne vakitden beri
- 11) Suret-i ve derece-i maişeti (muhtac bir halde veya zengin olduğu)
- 12) Marizi hastahaneye sevk eden velisinin isim, şöret ve adresi
- 13) Muhtellü’ş-şuur, ya ebleh, ya fedm ya sar’alı olduğu

Mücmel Rapor

Model - II

Kalanlar

- 1) Marizin isim ve şöreti
- 2) Sini
- 3) Sanatı
- 4) Mahal ve tarih-i veladeti
- 5) Meskeni
- 6) Tabiyeti
- 7) Mensub olduğu mezheb
- 8) Müteehhil, mücerred, dul veya mutallaka olduğu
- 9) Taht-ı vesayetde olub olmadığı
- 10) Mübtela olduğu maraz (teşhisi)

Çıkanlar

- Şifa bulmuş
- Yalnız kesb-i salah etmiş
- Kesb-i salah etmemiş
- Vefat etmiş
- Diğer hastahaneye nakl olunmuş
- Velisine veya zabıtaya iade olunmuş

(İmza)

⁸² Yazma metinde Fransızcadır (Kimlik sayfası).

Bimarhane veya hastahanenin mecanin kısmına veya mecanine mahsus hususi bir hastahaneye mecaninin duhulu için muktezi raporda nazar-ı dikkate alınacak nukat-ı esasiye

Model - III

- 1) Marizin isim ve şöhreti, meşagil-i zatiyesi, tarih ve mahall-i veladeti, son ikametgahı, tabiyeti, mezhebi, mücerred, müteehhil, dul veya mutallaka olub olmadığı ve bunun tarihi?
- 2) Ebeveyn-i marizin esamisi, halen nerede oldukları, derece-i maişet ve mevki ve ehemmiyetleri?
- 3) Ebeveyn-i marizin arasında akrabalık olub olmadığı ve olduğu takdirde bunun derecesi?
- 4) Ebeveyn-i marizde emraz-ı akliye veya asabiye var mıdır? İbtıla-i küül, intihar gibi ahval mevcut mudur? Huy ve meşrebinde ve derece-i istidad ve inhimaklerinde bir hususiyet var mıdır? Veya peder ve valde ya büyük peder, büyük valde, amuca ve dayısında, kardaş veya hemşirelerinde harikulade bir hal meşhud olmuş mudur?
- 5) Mariz bir veled-i meşru veya gayri meşru mudur?
- 6) Marizin çocukları var mıdır? Ne kadar, kaç yaşlarında ve hangi cinse mensubdurlar ve bunlar evvelce veya halen emraz-ı akliye ve asabiyeden biriyle muzdarib oldular mı? Oldukları takdirde neden ibaret idi?
- 7) Mariz, avan-ı sabavet ve şebabetinde, ahval-i cismaniye ve akliye nokta-i nazarından ne suretle neşvünema bulmuşdur? (Kadın ise) ilk adeti kaç yaşında görmüşdür, halen adeti muntazam mıdır veya bunun seyrinde gayr-i tabii bir hal var mıdır, bunlar nelerden ibaretdir? Son adetini ne vakit görmüşdür?
- 8) Mariz, hin-i sabavet ve şebabetinde ne gibi emraza maruz olmuşdur?
- 9) Son senelerde hastanın ahval-i sıhhiyesinde ne gibi tagayyürat vaki olmuşdur? Mariz, umur ve meşagil-i zatiye ve hayat-ı zevciyesine müteallik bazı alam ve ekdar ve müşkilata maruz olmuş mudur? Mariz, ibtıla-i küül, kumar, istimna bil-yed, gibi adat-ı kabihalara mübtela mıdır? (Kadın ise) tevlidatda bulundu mu, ne vakit, kaç defa ve hin-i vaz-ı haml ve hamlde gayr-i tabii halat zuhur etdi mi?
- 10) Marizin vukuat-ı adliyesi var mıdır? Varsa, ne vakit ve ne neticeye iktiran etmişdir? Mahkum olmuş mudur?
- 11) Mariz sinn-i şebabetden sonra ne gibi emraza maruz olmuşdur? Firengiye mübtela olmuş mudur ve olduysa ne yolda seyretmişdir ve bundan dolayı bir tedavi-i hususiye takib etmiş midir? Emraz-ı bünyeviyeden birine mübtela mıdır ve hangisidir, mariz uyubiye-i cismaniyeye malik midir? Ve bunlar nelerden ibaretdir, marizin re'si darb ve cerhe maruz olmuş mudur?
- 12) Marizin akdemce şuuruna halel gelmiş midir? Kaç kere, hangi tarihlerde ve bundan dolayı bir hastahane ve kaç kere tedavi olunmuş ve ne gibi netayic hasil olmuşdur?
- 13) Maraz-ı akliye-i hazır bidayeten ne suretle inkişafa başlamış ve ne suretle idi?
- 14) Gerek makrebin ve gerek tabib-i müdavi, marizin hastalığının esbab-ı hakkında ne gibi fikirlerde bulunmuşlardır?
- 15) Maraz-ı akliye-i hazırın seyr-i müteakibi ne yolda vaki olmuşdur?

- 16) Hâlâ, maraz ne yolda tezahür etmektedir? İntihara, eşhas ve eşyaya karşı tarize, adem-i nezafete, imtina-i tegaddiye dair kendisinde aks-ül-amel var mı?
- 17) Şekli maraz (teşhis-i tahmini) malihulya, manya, paranoya, felc-i umumi-i mecanin, hezayan-ı mürteiş-i kuuli ve da'i-kuuli-i müzmin, cinnet-i saraviye, cinnet-i ihtinak-ı rahmiye, belahat-i veladiye, belahat-i fedmiye, belahat-i kesbiye, ateh?
- 18) Hasta kendisi veya aher için daimi tehlikeli midir, bunu muhtemel addediren husus nedir? Bu meyanda bizzat müşahede veya aher tarafından malumat kabilinden beyan olunan emarat ne gibi şeylerdir? Ve bunların şayan-ı ehemmiyeti olanları, mariz hakkında ita-yı malumat edenlerin kendisiyle olan derece-i münasebetleri?
- 19) Kendisi veya aher için daimi tehlike olmadığı halde, marizin niçün vaz-ı bimarhane edilmesi taleb olunuyor ve hanesinde ne gibi esbaba mebni tedavisinden istinkaf olunuyor?
- 20) Hasta evvelce taht-ı tedaviye alınmış mıdır? Ne vakit, ne suretle; velhasıl istihsal olunan netice neden ibaret bulunmuşdur?
- 21) Hastanın muhiti kendisiyle nasıl geçiniyorlar?
- 22) Halen hastanın hanesinde (kızamık, kolera, dizanteri) gibi emraz-ı intaniyeden musab bir kimse var mıdır?

Ebleh, fedm bir hastanın bimarhane veya herhangi bir hususi hastahaneye idhali için muktezi raporda nazar-ı dikkate alınacak nukat-ı esasiye

Model - IV

- 1) Marizin isim ve şöhreti, mahal ve tarih-i veladeti ve son مکانı?
- 2) Marizin eblehiyet ve fedmiyeti tevellüdi midir, emraz-ı mezkureyi bazı esababın hayluletiyle suret-i kesbiyede iktisab etmiş familya azasından diğerleri var mıdır. Esbab-ı mezkure ne gibi şeylerden ibaretdir?
- 3) Bidayeten eblehiyyet veya fedmiyyet ne suretle arz-ı vücud etmeye başlamışdır?
- 4) Teşkilat-ı kuhufiye nokta-i nazarından marizinde bir su-i şekil mer'i midir?
- 5) Marizin hiss-i basar, sem', şemminde gayr-i tabii bir hal mevcut mudur?
- 6) Marizin meşy ve hareketi ne yoldadır?
- 7) Mariz sini ile mütenasib bir suretde konuşabiliyor mu?
- 8) Vücut-u marizin bazı aksamında hususi bazı zaaf-ı asarı müşahede olunuyor mu?
- 9) Marizde ağzını açık bırakmak, salyasını dökmek gibi halat mer'i midir?
- 10) Marizin tavır ve hareket-i hariciyesinden sakit veya endişenin olduğu anlaşılıyor mu? Tahribata meyyal midir?
- 11) Marizde asar-ı teşennüciye var mıdır, nelerden ibaretdir?
- 12) Mariz def-i hacet için haber verir mi, yoksa üstüne mi pisler?
- 13) Marizde meylan ve adat-ı kabiha var mıdır?
- 14) Marizin haricle olan münasebeti ne yoldadır. Halka karşı muamelat-ı lakaydane veya mütehammane midir?
- 15) Mariz, ahval-ı ruhiyesi itibarıyla mükedder, mahcub, emin, mülayim midir?
- 16) Mariz, mektebce az çok tahsile muvaffak veya sanata süluk edebilmiş mi? Mektebce iktisabiyetinin derecesi nedir?
- 17) Halen vücudca sari bir hastalığı var mıdır?

- 18)Marizin bulunduğu yerde (kızamık, tifo, kolera, kuşpalazı) gibi bazı sari emraz var mıdır?
 19)Marizin hususi bir hastaneye girmesinde lüzum var mıdır; esbabı nedir?

Bir sar'alının bimarhaneye veya herhangi hususi bir hastahaneye idhali için muktezi raporda nazar-ı dikkate alınacak nukat-ı esasiye

Model - V

- 1) Marizin isim ve şöhreti, meşagil-i zatiyesi, tarih ve mahall-i veladeti, son meskeni, mezhebi, tabiyeti, mücerred, mütehhil, dul veya mutallaka olup olmadığı ve ne vakitden beri?
- 2) Marizin ebeveyni nerede ve kimlerdir? Bunların sanat ve şöhret ve derece-i servetleri?
- 3) Ebeveyn arasında esasen kurbiyyet mevcut mudur? Varsa ne derecededir?
- 4) Marizin peder ve valde ve büyük peder ve büyük valde ve birader ve hemşirelerinde sar'a veya diğer bir maraz-ı asabi, ibtila-i küül, intihar gibi hususi ahval mevcut mudur?
- 5) Marizin çocukları sar'a veya sair bir maraz-i asabi ve akli ile malul müdürler veya evvelce vaki oldu mu?
- 6) Marizde zuhur eden birinci araz sar'avi neden ibaret idi (hamle-i ihtilaciye veya yalnız sersemlik)?
- 7) Hamelatın kesreti, muntazam veya gayri muntazam oldukları, leylem veya neharen vaki oldukları?
- 8) Hamle-i hazıra neden ibaretdir? İhtilac şeklinde mi veyahud yalnızca sersemlik suretinde mi vaki oldu? Kablel-hamle bunun vürudini muhbir mariz tarafından bazı alaim meşhud olmuş mudur ve bunlar nelerden ibaret bulunmuşdur, ba'del-hamle mariz ne haldedir, koşmaya veya dolaşmaya başlar mı?
- 9) Hamle ne kadar devam eder ve esna-yı hamlede mariz def-i hacet eder mi?
- 10)Hamle haricinde marizin etvar ve hareketi ne yoldadır?
- 11)Marizin kuvve-i zekaiyesinde tenakus müşahede olunuyor mu?
- 12)Marizde inhimakat-ı hususiye ve bazı efkar ve adat-ı gayr-i tabiiye nümeyan oluyor mu?
- 13)Mariz mektebe gitdi mi, bundaki muvaffakiyeti neden ibaretdir, iktifat etdiği semeratdan halen eser var mıdır?
- 14)Sar'anın tahmin olunan esbabı nelerdir (ırsiyet, havf, bazı emraz-ı mukaddem)?
- 15)Mariz, evvelce bundan dolayı taht-ı tedaviye alındı mı, ne vakit, nasıl, bundan ne netice istihsal olunabildi?
- 16)Marizin hastahanede taht-ı tedaviye alınmasına ihtiyac var mıdır? Neden dolayı?
- 17)Marizin bundan başka diğer bir hastalığı var mıdır ve nedir?
- 18)Marizin halen bulunduğu mahalde kızamık, dizanteri, kuşpalazı gibi emraz-ı sariye var mıdır?

EK II⁸³

Renseignements à fournir par les parents, les amis et surtout par les médecins des malades, qui doivent être admis à l'asile des aliénés [de]:

Tedavi olunmak üzere Bimarhane-i Amire'ye⁸⁴ gönderilecek olan hasteganın bimarhane-i mezkureye vürudunda, ol hastanın ahvaline kesb-i malumat edilmek üzere, ol hastaya bakmış olan tabib veyahud müteallikatı tarafından gönderilmesi iktiza eden raporto kılıkli tarifnemenin suretidir ki, hasta ile beraber canib-i bimarhaneye gönderilecektir.

1. *Quel est le nom et prénom du malade?*

Hastanın kendi ve pederinin isimlerle şöhreti?

2. *Son âge, sa patrie⁸⁵, on domicile?*

Hastanın sin ve vatan ve mahall-i ikameti?

3. *Est-il marié, non marié, veuf ou séparé?*

Hastanın müteehhil veyahud bekar olduğu veyahud ıyali vefat etmiş veya müfarakat vuku bulmuş mudur?

4. *A-t-il des enfants? Combien de garçons et filles, leur âge approximatif?*

Çocukları olub olmadığı ve var ise kaç nefer idüğü ve olduğu halde kaç neferi zükur ve inas olduğu ve bunlar tahminen kaç yaşında bulunduğu?

5. *Quelle est sa profession, sa condition?*

Hizmet ve sanatı ne idüğü?

6. *Ce malade a-t-il été arrêté par le police dans la rue, on bien c'est sur la demande de quartier ou des parents, on enfin a-t-il été envoyé de la province?*

Hastanın hanesinden alınmış veyahud zabıt⁸⁶ marifetile sokakda bulunmuş veyahud taşralardan gönderildiği?

7. *Pourquoi ce malade a-t-il arrêté dans la rue, ou envoyé du quartier ou de province?*

Qu'avait-il fait? Indiquer exactement tous les actes qu'il a commis, ou les discours qu'il tenus, actes et paroles qui l'ont fait juger comme aliéné. Il ne faut pas oublier de demander si le malade crie, frappe brise et surtout s'il a tenté de mettre le feu. Pour les malades provenant des provinces insister beaucoup sur ces détails, car il est ordinairement impossible de se les procurer, lorsque le malade est entré à l'asile.

Hastalığının alametleri ne olduğu ve hangi tarihte hastalandığı ve bu hastanın hanesinde veyahud sokakda veyahud taşradan gönderilmesine sebep ne idüğü? Bu babda bilinmek elzem olduğundan, ibtidai cinnetinde ne hareketde bulunmuş,

⁸³ L. Mongeri, *a.g.y.*, s. 20-23. Nizamname'nin 3. maddesinde tanımlanan, acil koşullarda 'tıbbi rapor olmaksızın' bimarhaneye kabul edilecek hastaların yakınları tarafından verilmesi istenen bilgilerdir. Dr. Mongeri tarafından hazırlanan soruların Türkçesi BOA. ŞD. 1282/10, 11 M. 1293 [7 Şubat 1876] belgesi içinde bulunmuştur.

⁸⁴ Nizamnamenin hazırlandığı tarihte (1870) Süleymaniye Bimarhanesi, yayımlandığı tarihte (1876) Toptaşı Bimarhanesi.

⁸⁵ Nizamnamenin 1876 metninde 'patrie' (vatan) yerine 'nationalité' (millet/milliyet) vardır.

⁸⁶ Talimatnamede 'zabıt' olarak geçmektedir.

ne güna kelam söylemiş; zira cinnetine dair kendüsünden sadır olan her ne ef'al var ise, tamamı tamamilen bildirilmesi ve bu hastanın [v]urub kırmak, ateş etmek gibi hareketleri, taşralardan vurud edecek mecanin için mahallinden ber-tafsil beyan olunması; bahusus taşradan vurud etmekde olan mecaninin Dersaadet'de akrabaları bulunmadığından, kendülerinin hiçbir hal-i keyfiyetine dair malumat alınmadığından taşralardan vurud edecek mecanin haklarında balada zikr olunun şeylerin tafsil[en] iş'ar kılınması.

8. *Depuis combien de temps ce malade agit ou parle-t-il de cette manière, et dans quelle circonstance on s'est aperçu qu'il est aliéné?*

Bu hasta ne kadar müddetden berü şu illete mübtela olmuştur ve bunun hal-i cinneti anlaşıldığı vakit ne hareketden ve ne güna ef'alinden mecnun olduğu anlaşılmıştır?

9. *Ce malade n'a-t-il jamais voulu se détruire, et dans ce cas quel moyen a-t-il employé? A-t-il voulu se pendre, se couper la gorge, se noyer, etc.?*

Bu hasta kendüsünü telef etmek⁸⁷ emelinde olduğu halde ne türlü istemiştir [?] kendüsünü kuyuya atmak veyahud denize atmak veyahud salb etmek veyahud boğazını kesmek gibi hareketlerden hangisinden olduğu beyan edilmesi?

10. *Est-il la première fois qu'il est aliéné?*

Gönderilen hastanın keyifsizliği⁸⁸ birinci defa mıdır?

11. *Quelles sont les causes probables de cet état? A-t-il eu des contrariétés de famille? Pertes de parents ou d'argent, querelles pour des propriétés, scènes de jalousie, amour malheureux etc.?*

Ne sebepten mecnun olmuştur? Ez-muceb-i kederi olacak türlü işi var mı idi? Yani, akrabasından veya familyasından vefat etmiş var mıdır? Ve yohsa malca bir telefati olduğu veyahud diğerile bir mal davası veyahud birine alakası veyahud kıskanmak gibi şeyleri var mıdır?

12. *A-t-il eu quelques attaques d'épilepsie depuis sa naissance ou après?*

Bu hastada sara illeti var mı [?] Ve olduğu surette kadimden midir veyahud sonradan mıdır?

13. *Fait-il usage de boissons alcooliques, d'opium, d'esrar⁸⁹ et depuis quand?*

Müskiratdan arak ve bade ve afyon ve esrar kullanır mı idi [?] Ve kullandığı surette ne kadar müddetden berüdür?

14. *Est-il derviche?*

Bir tarika⁹⁰ intisabı var mıdır?

15. *Y a-t-il dans la famille des personnes atteintes d'aliénation mentale ou d'épilepsie? Qui sont ces personnes?*

Familyasında bu hastalığa veya sara illetine mübtel olmuş var mıdır [?] Ve akrabalarında kimlerde sara illeti veyahud cinnet vuku bulmuştur?

16. *Si c'est à la suite d'une maladie que l'aliénation mentale s'est développée. Quelle est cette maladie (fièvre typhoïde, fièvre intermittente, syphilis etc.) ou*

⁸⁷ İntihar girişimi.

⁸⁸ Delilik belirtilerinin gözlenmesi.

⁸⁹ Metinde Türkçedir.

⁹⁰ Sorunun Fransızcasında 'derviş' geçtiği için, İslami tarikat anlaşılmalıdır.

bien si c'est à la suite d'une chute, de coups sur la tête, d'abus des femmes, de masturbation, etc.?

Bu cünuniyet bir hastalıktan sonra mı gelmiştir [?] Eğer ki böyle ise o hastalık nedir yani [kara] humma ve sıtma ve frengi veyahud bir korkuya⁹¹ mübtela olmuş mudur veyahud bir mahalden düşüb yaralanmış mıdır veyahud mucamaata devamı çok mudur veyahud [istimna]⁹² gibi şeylere mübtela mıdır?

17. *Depuis que le malade est considéré aliéné a-t-il subi quelque traitement et de quelle nature?*

Hastalıkta nasıl müdatav olundu ve ne suretle bakıldı?

18. *Si le malade provient de prison ou bien d'un hôpital militaire, il est nécessaire que les médecins donnent tous les renseignements sur l'origine et la marche de la maladie, (voir pour cette réponse, la demande no. 7).*

Eğer hastahanelerin birinde veya hapishanelerde kalmış ve illet-i cinneti anlaşılmış olduğu takdirde, balada muharrer olan sualler tafsil[en] bildirilmesi, yani balada yedi numeroda merkum olan sualler tamamile işar olunması.

19. *Si la malade est accusé de crime, transmettre à l'asile, avec ces renseignements, tous les papiers concernant le crime et surtout les interrogatoires subis par l'inculpé.*

Eğer ki hasta birini katl etmek gibi bir şeyde bulunmuş ise, vuku-i halin tafsili bilinmek lazımeden olduğundan bu misüllü hasteganın ef'al-i vakıaları mufassalen beyan kılınacağından başka bu hasta katl vesair cünha ile müttehim ise lazım gelen istintaknameler ile mazbataları beraber olarak mahallerinden gönderilmesi.

20. *Il existe encore d'autres données supplémentaires réclamées par des circonstances spéciales, que nous ne notons pas ici, et que nous laissons à la sagacité du médecin de signaler.*⁹³

Daha başka malumat var ise [tabibce] işaret kılınması.

[Date]

The Management of Lunatic Asylums and the Insane: Unpublished Draft Regulations and the Ongoing Discussion in Turkey

The study of two draft regulations on the management of lunatic asylums and the insane in Turkey, dated 1915 and 1917 respectively, reflect aspects of the discussions in neuropsychiatry in aftermath of the Young Turk revolution of 1908. The unpublished texts are distinct in that psychiatric and neurological illnesses are recognized as different morbid entities, and new approaches to their management through a reformed medico-legal bureaucracy is promulgated. These texts also epitomize a conceptual transition, possibly representing the last references to the insane as the *mecnun/majnun* (the possessed).

⁹¹ Ruhsal travma anlamında.

⁹² İstimna (masturbasyon) yerine kullanılan bir sözcük okunamamıştır.

⁹³ Bir baskıda 'de signaler' yerine 'pour les désigner' yazılıdır.

The draft legislation includes certain principles of the Turkish 1876 Regulation for Lunatic Asylums, which was an adaptation of the French 1838 *Loi des aliénés*, but is comparatively more detailed and comprehensive. Amendments to the 1876 Regulation aim to refine and adjust its implementation to the social circumstances evolving during WWI. A historical review of the management of psychiatric institutions and related regulations provides a background for the ongoing discussions on mental health issues in Turkey, and the formulation of a new mental health law.

Key words: Lunatic asylums, the insane, mental health regulations, history of psychiatry, Turkey.

Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi: İki Taslak ve Süregelen Tartışma

Bu incelemede, bimarhaneler ve mecanin yönetimi hakkında farklı yıllarda kaleme alınmış iki taslak tartışılmaktadır. 1915 tarihli *Bimarhane ve Mecanine Mahsus Talimat*[name] ile 1917 tarihli *Mecanin ve Mecanin Müessesatı Hakkında Kanun Layihası*, nöropsikiyatri alanında kurumsal ve örgütsel düzeyde tartışmaların ve gelişmelerin yaşandığı bir dönemde kaleme alınmıştır. İlk defa yayımlanan bu metinlerde, bugünkü deyimle psikiyatrik ve nörolojik hastaların farklı birer hasta kategorisi olarak algılandığı ve farklı yönetim usulleri ve bürokrasisinin yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Taslak halindeki bu metinler, ruh hastalarından ‘mecanin’ olarak söz edilen son resmi yazılar olması itibarıyla de önem taşımaktadır.

Talimatname ve Layiha metinleri, bu alanda daha önce yayımlanmış olan 1876 Bimarhaneler Nizamnamesi ile bazı noktalarda benzerlik içermekle birlikte, daha ayrıntılı ve yeni bir takım düzenlemelere yer vermiştir. Bunda Bimarhaneler Nizamnamesi’nin tam olarak uygulanamaması ya da görülen aksaklıklar ve yeni hukuki düzenlemelere duyulan gereksinim etkili olmuştur. Söz konusu metinleri içeriğiyle birlikte irdeleyen bu araştırma, Türkiye’de yaklaşık yüz yıldır süregelen ruh hastalıklarının yönetimi ve ruh sağlığı yasası tartışmalarına da bir katkı oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Bimarhane, mecnun, delilik, ruh sağlığı yasası, psikiyatri tarihi, Türkiye.